

Aleksandar Resanović

**SAVET EVROPE
I ZABRANA TORTURE**

CENTAR ZA ANTIRATNU AKCIJU

Aleksandar Resanović

**SAVET EVROPE
I ZABRANA TORTURE**

CENTAR ZA ANTIRATNU AKCIJU
Beograd, 2002.

Aleksandar Resanović

SAVET EVROPE I ZABRANA TORTURE

Izdavač

CENTAR ZA ANTIRATNU AKCIJU

Za izdavača

Ivan Janković

Tehnički urednik

Denis Radovanović

Priprema za štampu

Tiraž 300 primeraka

Štampa

KAKTUS print, Beograd

Sadržaj

I. Uvodne odredbe	7
II. Pojam	10
III. Član 3. Evropske konvencije o ljudskim pravima	16
IV. Praksa Evropskog suda za ljudska prava	18
V. Konvencija protiv torture	26
VI. Komitet protiv torture	45
VII. Neki drugi instrumenti Saveta Evrope kojima se zabranjuje tortura	49
VIII. Zabrana torture u Jugoslaviji i standardi Saveta Evrope	51

I. Uvodne odredbe

Savet Evrope osnovan je 1949. godine i predstavlja najstariju evropsku integracionu organizaciju. Imajući u vidu činjenicu da je iste godine osnovan NATO¹, to znači da u fokusu interesa Saveta Evrope nije pitanje bezbednosti evropskog kontinenta, već prevashodno njegova politička integracija.

U cilju izbegavanja realne opasnosti iz devedesetih godina dvadesetog veka da postane još jedna “uspavana” evropska organizacija, Savet Evrope se opredeljuje da u svoje članstvo primi i bivše komunističke države Istočne i Srednje Evrope. Time je Savet Evrope u pravom smislu postao panevropska integraciona organizacija, koja se u novim državama članicama zalaže za njihovu tranziciju ka demokratiji i uspostavljanje vladavine prava i sistema poštovanja ljudskih prava².

Uslovi koji se postavljaju pred ove države u cilju njihovog prijema u članstvo Saveta Evrope su opšti i posebni za svaku zemlju. Opšti uslov, može se reći uslov svih uslova, je da svaka država prihvati Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda³ (dalje: Evropska konvencija o ljudskim pravima), sa pratećim protokolima koji su usvojeni u periodu od 1952-2002⁴.

- 1 North Atlantic Treaty (April 4, 1949), Great Britain, Foreign Office, Treaty Series, No. 5 (1949).
- 2 Đerić, V., *Članstvo države u Savetu Evrope*, Beograd, Beogradski centar za ljudska prava, 2001, str. 76- 77.
- 3 Potpisana 4. novembra 1950, stupila na snagu 3. septembra 1953.
- 4 Stupilo je na snagu 11 protokola uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, dok Protokol broj 12, otvoren za potpis država članica, Rim, 4. novembar 2000. i Protokol broj 13, otvoren za potpis država članica, Viljnus, 3. maj 2002, još uvek nisu stupili na snagu.

Evropska konvencija o ljudskim pravima sadrži četiri glavne kategorije prava, i to su: 1. Apsolutna, 2. Znatno uslovljena, 3. Prava vezana za sprovođenje pravde u život i 4. Prava sa inherentnim ograničenjima. Zabrana torture (član 3), uz pravo na život (član 2), zabranu ropstva ili ropskog položaja (član 4), zabranu retroaktivne primene krivičnog zakonodavstva (član 7), zabranu lišenja slobode zbog nemogućnosti ispunjenja ugovornih obaveza (član I. Protokola broj 4), zabranu proterivanja, odnosno kolektivnog proterivanja stranaca (član 3. i 4. Protokola broj 4), zabranu izricanja smrtne kazne (član I. Protokola broj 6), kao i zabranu ponovnog suđenja licima koja su već osuđena ili oslobođena povodom istog krivičnog dela (član 4. Protokola broj 7), predstavlja pravo čije se ostvarivanje ni pod kakvim uslovima ne može onemogućiti. Takva, apsolutna prava se ne mogu podvrći ograničenjima i ne mogu se suspendovati, bez obzira na vanredne okolnosti u kojima se država može naći.

Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, kao i drugim dokumentima, Savet Evrope podstiče i kontroliše ostvarivanja ljudskih prava u državama članicama, kako pravnim putem – putem Evropskog suda za ljudska prava, tako i političkim putem – putem nadzornih mehanizama.

Evropska konvencija o ljudskim pravima, posebno član 3, kao i Evropska konvencija o sprečavanju torture i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka⁵ (dalje: Konvencija protiv torture), predstavljaju osnovne instrumente Saveta Evrope u cilju zabrane torture. Pored njih, potrebno je pomenuti i Preporuku 971 o zaštiti zatvorenika od torture i svirepih, nehumanih i ponižavajućih kazni ili postupaka⁶, Deklaraciju Saveta Evrope o policiji⁷, kao i Evropska zatvorska pravila⁸.

5 Usvojena 26. juna 1987. godine, kada je i otvorena za potpisivanje državama članicama Saveta Evrope.

6 Savetodavna skupština Saveta Evrope usvojila 28. septembra 1983.

7 Savet Evrope, 1979.

Savet Evrope pridaje veoma veliki značaj ovoj oblasti, a kao potvrda tome može da posluži i činjenica da je svaka država – nova članica Saveta Evrope, morala da u vreme pristupanja, ratifikuje Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, a ubrzo potom, a ne kasnije od godinu dana, i Konvenciju protiv torture sa pratećim protokolima. Razlog tome leži u činjenici da je u bivšim komunističkim državama bilo neophodno izmeniti više-decenijsku praksu primene torture nad sopstvenim građanima. Ovakav način postupanja službenih lica u tim državama (u policiji, snagama bezbednosti, vojsci, institucijama zatvorskog karaktera), bio je takoreći redovna pojava. U ovim državama je postojala određena blagonaklonost prema počiniocima torture, jer su oni bili upravo u funkciji opstanka režima na vlasti. Šta više, u diktatorskim i autoritarnim sistemima, tortura je predstavljala osnovni način razračunavanja vlasti sa političkim protivnicima, pa čak i neistomišljenicima.

Ovakva situacija je bila u Jugoslaviji, odnosno Srbiji, poslednjih desetak godina dvadesetog veka. Nakon oktobarskih promena 2000. godine, situacija je drugačija, ali se slučajevi torture i dalje beleže. Ratifikacijom Konvencije protiv torture i usaglašavanjem zakonodavstva sa ovom konvencijom, naša zemlja će steći značajan pravni, ali i politički i moralni osnov, da iskoreni torturu ili barem da broj slučajeva torture svede na zanemarljivu meru.

Kao rezultat opredeljenja Saveta Evrope za poštovanje ljudskih prava na celom kontinentu, odnosno obaveze država da ispune postavljene im uslove za prijem, danas⁹ su 44 države članice Saveta Evrope.

8 Savet Evrope, 1987.

9 Stanje na dan 12.7.2002. godine

II. Pojam

Instrumentima Saveta Evrope nije utvrđen pojam torture, kao što je to učinjeno u članu I. Konvencije protiv torture i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka¹⁰ (dalje: Konvencija UN protiv torture). Ovaj instrument UN, u odnosu na sve druge međunarodne ugovore i dokumente, sadrži do sada najsvеobuhvatniju definiciju navedenog pojma.

Veći broj međunarodnih instrumenata, u skladu sa materijom koju uređuje, istovremeno uređuje i pitanje zabrane torture. Veći broj ovih instrumenata ne definiše sam pojam, dok neki sadrže definicije navedenog pojma, koje su najčešće nepotpune i međusobno različite. Ovom prilikom potrebno je ukazati samo na neke od ovih instrumenata: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima¹¹, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima¹², Skup minimalnih pravila o postupanju sa zatvorenicima¹³, Osnovni principi o položaju zatvorenika¹⁴, Kodeks ponašanja službenih lica odgovornih za primenu zakona¹⁵, Skup minimalna pravila o primeni prava nad maloletnicima

10 Usvojena i otvorena za potpisivanje, ratifikovanje i pristupanje Rezolucijom Generalne skupštine UN br. 39/46 od 10. decembra 1984, stupila na snagu 26. juna 1987.

11 Usvojena i proglašena rezolucijom Generalne skupštine UN 217 (III) od 10. decembra 1948. Ne podleže ratifikaciji, jer nije međunarodni ugovor.

12 Usvojen i otvoren za potpisivanje, ratifikovanje i pristupanje Rezolucijom Generalne skupštine UN 2200 (XXI) od 16. decembra 1966, stupio na snagu 23. marta 1976.

13 Usvojen na Prvom kongresu UN za prevenciju kriminaliteta i postupak sa prestupnicima, Ženeva, 1955, potvrđen od Ekonomskog i socijalnog saveta rezolucijama br. 663 (XXIV) od 31. jula 1957. i br. 2076 (LXII) od 13. maja 1977. Ne podleže ratifikaciji jer nije međunarodni ugovor.

14 Usvojeni i proglašeni rezolucijom Generalne skupštine UN, br. 45/111 od 14. decembra 1990.

ma, tzv. Pekinška pravila¹⁶, Skup minimalnih pravila o neprivrednim merama, tzv. Tokijska pravila¹⁷, Skup principa za zaštitu lica koja se nalaze u pritvoru ili zatvoru¹⁸, Deklaracija o osnovnim principima pravde u vezi sa žrtvama kriminalnih radnji i žrtvama zloupotrebe vlasti¹⁹, Osnovni principi o upotrebi sile i vatrenog oružja od strane službenika odgovornih za primenu zakona²⁰, Smernice za politiku Evropske Unije prema trećim zemljama u odnosu na torturu i druge oblike okrutnog, nečoveonog ili ponižavajućeg postupanja i kažnavanja²¹, i dr.

Neki od ovih instrumenata su međunarodni ugovori (na pr. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i brojne konvencije) podleže ratifikaciji od strane država, što znači da su pravno obavezujući. Za razliku od njih, drugi instrumenti su usvojeni i proklamovani rezolucijom Generalne skupštine UN, što znači da nisu međunarodni ugovori i ne podležu ratifikaciji (na pr. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Deklaracija o osnovnim principima pravde u vezi sa žrtvama kriminalnih radnji i žrtvama zloupotrebe vlasti).

Međutim, i pored nepostojanja striktno pravne obaveznosti ovih drugih instrumenata, preovlađujući stav stručne javnosti je da bi i ove instrumente trebalo smatrati obavezujućim za države, jer sadrže pozitivan stav o rešavanju određenih pro-

15 Usvojena i proglašena rezolucijom Generalne skupštine UN br. 34/169 od 17. decembra 1979. Ne podleže ratifikaciji jer nije međunarodni ugovor.

16 Usvojena i proglašena rezolucijom Generalne skupštine UN br.40/33 od 29. novembra 1985.

17 Usvojena i proglašena rezolucijom Generalne skupštine UN br. 45/110 od 14. decembra 1990.

18 Usvojeni i proglašeni rezolucijom Generalne skupštine UN, br. 43/173 od 9. decembra 1988.

19 Usvojena i proglašena rezolucijom Generalne skupštine UN, br. 40/34 od 29. septembra 1985. Ne podleže ratifikaciji, jer nije međunarodni ugovor.

20 Usvojeni na IX Kongresu UN opreveciji kriminaliteta i postupanju sa prestupnicima, 7. septembra 1990

21 Evroska Unija, br. 2341 od 9. aprila 2001.

blema i predstavljaju sastavni deo međunarodnog običajnog prava.²²

Evropska konvencija o ljudskim pravima (član 3) sadrži odredbu o zabrani torture. Odredba indentične ili gotovo indentične sadržine takođe se nalazi u članu 5. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i članu 7. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.

Konvencija protiv torture, o čemu će kasnije biti više reči, u preambuli se poziva na član 3. Evropske konvencije o ljudskim pravima, a u članu 1. ustanovljava se Evropski komitet za sprečavanje torture i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka²³ (dalje: Komitet). Ceo tekst ove konvencije posvećen je Komitetu i ne sadrži definiciju torture.

Iz navedenih razloga, praksa postupanja Saveta Evrope, i to Evropskog suda za ljudska prava (dalje: Sud) i ranije Evropske komisije za ljudska prava (dalje: Evropska komisija), pokazuje da se pojam *tortura* koristi i tumači u skladu sa dinamičnim procesima razvoja ljudskih prava. U tom smislu, tumačenja ovih organa Saveta Evrope kreću se u pravcu pooštavanja pojmova *nečovečno postupanje ili kažnjavanje i ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje*, što bi u budućnosti moglo da dovede do njihovog izjednačavanja sa pojmom *tortura*.

Bazirajući se na tome, ovi organi su u određenim slučajevima izvršili gradaciju pojmova zabranjenog postupanja. Ovakva značenja navedenih pojmova predstavljaju odraz vremena kada su prihvaćena i često su različita od onih koje poznaju nacionalna zakonodvstva, kao i od laičkog izražavanja.

Definisanje i gradaciju pojmova, Savet Evrope je izvršio u dva slučaja koje su pokrenule države.²⁴ Prvi put u *slučaju Dan-*

22 Resanović, A. i Jovašević, D., *Pritvor u Jugoslaviji i međunarodni standardi*, Beograd, Centar za antiratnu akciju, 2001, str. 17-18.

23 Usvojena 26. juna 1987. godine, kada je i otvorena za potpisivanje državama članicama Saveta Evrope.

ska, Francuska, Norveška, Švedska i Holandija protiv Grčke (tzv. Grčki slučaj, 1969), Evropska komisija je zabranjeno postupanje stepenovala na sledeći način:

- *Tortura*: nečovečno postupanje s određenim ciljem, kao što je dobijanje obaveštenja ili ustupaka, ili izvršavanje kazne.
- *Nečovečno postupanje ili kažnjavanje*: postupanje koje namerno izaziva teške patnje, duhovne ili fizičke, a pri tome je pod datim uslovima neopravdano.
- *Ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje*: postupanje koje grubo ponižava osobu pred drugima ili je primorava da se ponaša protiv svoje volje ili savesti.

Drugi put, u slučaju *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva (1978)*, Sud je u izvesnoj meri promenio i to pooštrio gradaciju pojmova zabranjenog postupanja koju je utvrdila Evropska komisija 1969. godine. Sličan stav Sud je zauzeo i povodom predstavljanja građana i to u slučaju *Tyrer protiv Ujedinjenog Kraljevstva (1978)*. Sud je izvršio gradaciju na sledeći način:

- *Tortura*: namerno nečovečno postupanje koje prouzrokuje vrlo ozbiljne i surove patnje.
- *Nečovečno postupanje ili kažnjavanje*: izazivanje jakih fizičkih i duhovnih patnji.
- *Ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje*: zlostavljanje usmereno na izazivanje osećanja straha, patnje i podređenosti, koja mogu da ponize i unize žrtve i da slome njihovu fizičku ili moralnu otpornost.

Sagledavanjem navedenih definicija uočava se da u slučaju pojma *tortura* pooštavanje se odvija na način da je inkriminisano svako namerno, nečovečno postupanje koje dovodi do vrlo

24 Gornien Dona, "Kratki vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima", Beograd, Beogradski centar za ljudska prava, 1996, str.15-16.

ozbiljnih i surovih patnji, bez obzira na cilj zbog čijeg ostvarenja se primenjuje.

U slučaju pojma *nečovečno postupanje ili kažnjavanje* pooštravanje se uočava tako što je inkriminisano svako izazivanje jakih fizičkih i duhovnih patnji, bez obzira na to da li je u datim uslovima opravdano ili nije.

U slučaju pojma *ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje*, pooštravanje se uočava tako što je inkriminisano svako zlostavljanje koje je usmereno na izazivanje osećanja straha, patnje i podređenosti, koja mogu da ponize i unize žrtve i da slome njihovu fizičku ili moralnu otpornost. Znači, ovakvo postupanje ne mora da se odigra “pred drugima”, već isto tako može da se odigra i bez prisustva ljudi.

Ukoliko pooštravanja pojmova *nečovečno postupanje ili kažnjavanje* i *ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje* u budućnosti dovede do njihovog izjednačavanja sa pojmom *tortura*, onda bi novi, jedinstveni pojam torture trebalo da obuhvati svaki nezakoniti postupak ili kaznu koji su usmereni protiv fizičkog i psihičkog integriteta ličnosti, nezavisno od toga da li je usled takvog postupanja ili kažnjavanja došlo do nanošenja fizičkog bola ili psihičke patnje, ili su takve posledice izostale.

Dakle, tortura bi postojala kad god bi bilo izvršeno delo nezakonitog nasilja od strane države, odnosno službenih lica koja postupaju u ime države, tj. kad bi bila preduzeta radnja (postupak ili kazna) usmerena protiv integriteta ličnosti. Posledice dela bi se sastojale u prouzrokovanju fizičkog bola ili psihičke patnje, makar i najmanjeg intenziteta, kao i u slučaju kada bi takve štetne posledice izostale, ali bi izvršenjem dela došlo do bilo kakve povrede ljudskog dostojanstva. Saglasno tome, postojalo bi i jedinstveno kažnjivo delo torture, koje bi moglo da ima lakši i jedan ili više kvalifikovanih (težih) oblika (u zavisnosti od težine posledica ili nekih drugih kvalifikatornih okolnosti vezanih za izvršioca i način izvršenja dela). Pored ka-

žnjavanja za izvršenje dela, izvršioci bi se kažnjavali i za njegov pokušaj, kao i saučesništvo i podstrekavanje.

I pored jezičkih nedoumica u odnosu na ovakvo rešenje, činjenica je da je ono pravno znatno jednostavnije za primenu. Ono što je još važnije, jedinstven, proširen pojam torture omogućava aktivniji stav međunarodne zajednice u cilju eliminisanja svih navedenih oblika zabranjenog postupanja i kažnjavanja.²⁵

25 Milosavljević. B. i Resanović A., "Državno nasilje nad građanima u Jugoslaviji", Beograd, Centar za antiratnu akciju, 2001, str. 26-29.

III. Član 3. Evropske konvencije o ljudskim pravima

Član 3. Evropske konvencije o ljudskim pravima glasi: “*Niko ne sme biti podvrgnut torturi, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju*”. Primena u praksi člana 3. Evropske konvencije o ljudskim pravima, od strane Evropske komisije i Suda, uspostavila je gradaciju pojmova (napred izneto), kao i osnovne principe u oblasti zabrane torture i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. Neki od tih principa bi mogli da se definišu kao sledeći:

- 1) zabranjena je svaka primena nasilja službenih lica nad građanima, osim kada je to apsolutno neophodna, odnosno nužna mera koja je izazvana ponašanjem građana;²⁶
- 2) iskazi koje službena lica iznude zlostavljanjem zatvorenog ili pritvorenog lica, ne mogu se koristiti kao dokaz pred sudom;²⁷
- 3) iznošenje tvrdnje od strane građanina da je bio žrtva torture ili nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja od strane službenih lica, predstavlja razlog za sprovođenje delotvorne i efikasne istrage;²⁸
- 4) neodgovarajući uslovi u zatvorima (smeštaj, higijena, hrana, zdravstvena zaštita i sl) predstavljaju ozbiljno narušavanje standarda koji se uspostavljaju i razvijaju u Evropi;²⁹

26 Videti: *slučaj Ribitsch v. Austria*, presuda od 21.11.1995. godine, 21 EHRR 573, at par. 38.

27 Videti: *slučaj Austria v. Italz*, (1963) 6 Yearbook 740.

28 Videti: *slučaj Assenov v. Bulgaria*, presuda od 28.10.1998. godine, 28 EHRR 652, at par. 102.

- 5) obaveza službenih lica je da zatvorenim, odnosno pritvorenim licima pružaju odgovarajuću zdravstvenu zaštitu, kao i da preduzimaju druge mere u cilju poštovanja njihovog fizičkog i duhovnog integriteta;³⁰
- 6) potpuna fizička, a time i društvena izolacija čoveka, može da uništi ličnost čoveka i predstavlja postupanje koje se ne može opravdati nikakvim razlozima;³¹
- 7) prilikom izricanja mere samice zatvorenima, obavezno je uzeti u obzir sledeća merila: vreme trajanja mere samice, ciljevi koji se žele postići ovom merom, uslovi koji vladaju u samici, strogost mere i moguće posledice;³²
- 8) “rđavo” postupanje nije izričito definisano, ali bi moglo da se svrsta pod nečovečno ili ponižavajuće postupanje, pod uslovom da dosegne određeni nivo strogosti i neprihvatljivosti, što se procenjuje u skladu sa okolnostima (trajanje, fizičke i psihičke posledice, pol i zdravstveno stanje žrtve i sl) svakog konkretnog slučaja;³³ i
- 9) prisilno hranjenje može da predstavlja nečovečno ili ponižavajuće postupanje, ali ne ako se vrši s ciljem zaštite života.³⁴

29 Videti: *Grčki slučaj*, (1969) 12 Yearbook 1; *Cyprus v. Turkey*, (1976) 4 EHRR 482.

30 Videti: *slučaj McFreeley v. UK*, (1981) 3 EHRR 161.

31 Videti: *slučaj Trehold v. Norway*, Odluka Komisije o dopuštenosti, 1991, 71 D.R. 168.

32 Videti: *slučaj Krocher & Moller v. Switzerland*, Comm. Report 16.12.82, D.R. 34 p 25.

33 Videti: *slučaj Ireland v. UK i slučaj Salmouni v. France*, presuda od 28.7.1999, 29 EHRR 403, par.30.

34 Videti: *slučaj X. v. Germany*, (1985) 7 EHRR 152.

IV. Praksa Evropskog suda za ljudska prava

Evropski sud za ljudska prava, osnovan 1959. godine, ima bogatu praksu u oblasti zabrane torture i dugih oblika nedozvoljenog postupanja i kažnjavanja. Od osnivanja pa do 1. novembra 1998. godine (kada je stupio na snagu Protokol br. 11. uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima), Sud je zajedno sa Evropskom komisijom vršio kontrolnu funkciju Saveta Evrope. Reforma nadzornog mehanizma Evropske konvencije o ljudskim pravima izvršena je putem Protokola br. 11. Reforma je izvršena ukidanjem Evropske komisije, kao i ukidanjem kvazi-sudske nadležnosti Komiteta ministara, ali i osnivanjem novog, stalnog Suda. Cilj reforme je da se smanji broj nerešenih predmeta, čiji je broj iz godine u godinu sve veći i da se time uveća efikasnost Suda.

Sudu je od osnivanja pa do 31.12.2000. godine podneto ukupno 63.910 predstavki od strane pojedinaca ili grupa lica, kao i nevladinih organizacija. Broj ovih predstavki je svake godine u porastu. Na pr. 1991. godine Sudu je podneto 1.648 predstavki, 1992. – 1.861, 1993. – 2.037, 1994. – 2.944, 1995. – 3.481, 1996. – 4.758, 1997. – 4.750, 1998. – 5.981, 1999. – 8.396, 2000. – 10.486.

U toku 2000. godine, najveći broj predstavki Sudu je upućen od strane građana Rusije – 1.325, Francuske – 1.033, Italije – 867, Poljske – 777, Turske – 735, Ukrajine – 728, Rumunije – 640, Ujedinjenog Kraljevstva – 626, Nemačke – 593 itd.

U toku 2000. godine, Sud je doneo 695 presuda, 1.082 predstavke je proglasio prihvatljivim i uzeo u razmatranje, a 6.769 predstavki je odbacio kao neprihvatljive. Slična je praksa

postupanja Suda i u prethodnim godinama, jer je Sud u periodu 1959. – 31.12.2000. godine doneo 1.900 presuda, a 42.905 predstavlki je odbacio kao neprihvatljive.³⁵

Pored predstavlki kojima podnosilac želi da pokrene postupak pred Sudom, ovaj sud je svakodnevno u toku 2000. godine, primao 136 međunarodnih telefonskih poziva i 757 pisama. Sadržina ovih poziva i pisama je uglavnom takva da podnosioci informišu Sud o slučajevima u kojima su građani žrtve povrede prava ustanovljenog Evropskom konvencijom o ljudskim pravima ili traže uputstva od Suda kako da postupe u određenim situacijama.

Neki karakteristični slučajevi i odluke Suda, u smislu postupanja po predstavlka za dela torture i nečovečnog i ponižavajućeg kažnjavanja ili postupanja:

Slučaj Irske protiv Ujedinjenog Kraljevstva (1978). Postupak je pokrenula Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva, zbog postupanja policije Ujedinjenog Kraljevstva u Severnoj Irskoj, prema pritvorenim osumnjičenim licima za pripadnost oružanim pokretima koji se zalažu za otcepljenje Severne Irske. U većem broju slučajeva, policija je primenjivala metode torture, kao što su iznurivanje kroz proces intenzivnog saslušavanja, a posebno “pet tehnika dezorijentaciji lišavanja čulnih nadražaja” – stavljanje kapuljača na glavu, dugotrajno izlaganje neprijatnim zvucima, lišavanje sna, drastično ograničavanje ishrane i primoravanje na viščasovno nepomično stajanje uz zid.

Sud je zaključio da se u ovom slučaju radi o nečovečnom i ponižavajućem postupanju (povreda čl. 3. Evropske konvencije o ljudskim pravima), ali da se ne može govoriti o torturi, jer izazvane patnje nisu bile toliko jake i surove, kakve se podrazumevaju pod važećim pojmom torture, jer nije došlo do neposrednog, fizičkog kontakta između islednika i osumnjičenih.

35 Podaci su sa: “[http://www.echr.coe.int/infodoc.stats\(2001\).bil.htm](http://www.echr.coe.int/infodoc.stats(2001).bil.htm)”

Ovaj slučaj je izuzetno važan jer je Sud odlučio da član 3. Evropske konvencije o ljudskim pravima ima apsolutno važnije, odnosno da apsolutno zabranjuje torturu, nečovečno i ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje, bez obzira na ponašanje žrtve. Time su, između ostalog, unekoliko promenjena dotadašnja merila za definisanje i razgraničavanje pojmova tortura i nečovečno i ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje. Takođe, Sud je u ovom slučaju nedvosmisleno stavio do znanja da član 3. ove konvencije ne predviđa nikakve izuzetke i da ne postoji mogućnost odstupanja ni u slučaju rata ili druge javne opasnosti koja preči opstankom naroda (član 15. Evropske konvencije o ljudskim pravima).

U smislu primene telesnih kazni, iz prakse nekadašnjeg Suda, nezaobilazan je slučaj *Tyrer protiv Ujedinjenog Kraljevstva (1978)*. U ovom slučaju, Sud za maloletnike ostrva Man u Ujedinjenom Kraljevstvu, osudio je jednog petnaestogodišnjaka na tri udarca šibom, “ali tako da se ne izazovu povrede”.

Sud je zaključio da ovakvo postupanje ne predstavlja ni mučenje ni nečovečno postupanje. Predstavnik Ujedinjenog Kraljevstva je u odbrani izneo da se ne može govoriti ni o ponižavajućem postupanju, jer lokalno stanovništvo tradicionalno pribegava ovakvom kažnjavanju i ne smatra ga za ponižavajuće. Sud je, primenom tadašnjih evropskih merila, rešio da se u predmetnom slučaju radi o ponižavajućem postupanju. Kao kriterijum za razlikovanje u odnosu na mučenje i nehumano postupanje, Sud je istakao da stepen poniženja mora da bude srazmeran ukupnim okolnostima svakog pojedinačnog slučaja, a posebno sa “prirodom i sadržajem same kazne i načinom njenog izvršenja”.³⁶

U svetlu pitanja torture u pritvoru i smrti lica kao posledice toga, potrebno je ukazati na slučaj *Velikova protiv Bugarske (18. maj 2000)*. Sudu se predstavkom obratila Anya Velikova,

36 Slučaj Tyrer, cit. presuda, str. 15.

konstatujući da je njen prijatelj, Slavcho Tsonchev, umro u policijskom pritvoru, od povreda koje mu je namerno nanela policija. Takođe je konstatovala da imenovani, dok je bio u pritvoru, nije imao odgovarajuću medicinsku negu, da nije sprovedena odgovarajuća istraga o okolnostima pod kojima je nastupila njegova smrt, kao i da nije imao delotvoran pravni lek protiv očigledno namerne neaktivnosti tužioca.

Sud je razmotrio ove navode kao i odgovore države i konstatovao da je imenovani primljen u pritvoru u dobrom zdravstvenom stanju, da je smrt nastupila kao posledica akutnog gubitka krvi zbog velikih i dubokih povreda na ekstremitetima. S obzirom da su povrede bili slične veličine i simetrično “raspoređene”, Sud je zaključio da one predstavljaju posledicu “namernog prebijanja, odnosno torture”. Takođe, o svemu ovome nije izvršena ni delotvorna, temeljna i nepristrasna istraga.

Na osnovu svega izloženog, Sud je zaključio da postoji povreda čl. 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima, ali i čl. 13, jer vlasti nisu omogućile primenu delotvornog pravnog leka.

Sličan ovom slučaju je *slučaj Ertak protiv Turske (maj, 2000)*. Obe presude se odnose ne samo na brutalnost postupanja policije prema pritvorenim licima, nego i na očigledan propust države da sprovede efikasnu i delotvornu istragu.

U svetlu pitanja torture u policijskom pritvoru, potrebno je ukazati na *slučaj Okkali protiv Turske (maj, 2001)*. Podnosilac predstavlja je istakao da je njegovog sina, starog 12 godina, poslodavac (zaposleno dete od 12 godina!) predao policiji, jer mu je ukrao novac. Otac je došao u policijsku stanicu svega jedan sat nakon toga, i dečak mu se žalio da je pretučen od strane policajaca. U medicinskom izveštaju se navodi da su na telu dečaka uočene povrede mišića, otoci i modrice. Sud je osudio policajce na minimalnu kaznu, a žalbu koje je podneo podnosilac predstavlja Ustavnom sudu i zahtev za nadoknadu štete, odbijeni su.

Sud je ocenio da je je predstavlja prihvatljiva po osnovu čl. 3. i 13. Evropske konvencije o ljudskim pravima.

Sud razmatra i predstavke u kojima do raznih oblika nezakonitog postupanja dolazi na bazi političke situacije. Takav je na pr. *slučaj Deninzci i drugi protiv Kipra (23. maj 2001)*. Podnosioci predstavke, devet kiparskih državljana, žalili su se da ih je kiparska policija uhapsila i zlostavljala u periodu od 4.-22. aprila 1994. godine. Bili su prinuđeni da potpišu izjavu da svojom voljom odlaze da žive na severni deo Kipra, posle čega su bili tamo i proterani, uz pretnju da će biti ubijeni ukoliko se vrate. Neki od njih su se posle izvesnog vremena i vratili, a policija ih je naterala da potpišu izjavu da su se vratili jer su ih vlasti Turske republike severnog Kipra zlostavljale. Jedan podnosilac predstavke je ubijen, ali Sud nije mogao da ustanovi povredu čl. 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima, jer nije utvrđeno ko je izvršio ubistvo.

Sud je konstatovao da su podnosioci predstavke bez zakonskog razloga stavljeni u pritvor, čime je izvršena povreda čl. 5. stav 1. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Oni su u pritvoru podvrgnuti "lošem postupanju različitog stepena ozbiljnosti". Sud je konstatovao da ovakvo loše postupanje ne može da se okarakteriše kao tortura, već kao nečovečno postupanje u odnosu na svakog podnosioca predstavke, čime je izvršena povreda čl. 3. Evropske konvencije o ljudskim pravima.

Ovaj slučaj, kao i *slučaj Egmez protiv Kipra (21. decembar 2000)*, proizilazi iz teritorijalne podele Kipra i sukoba između grčke i turske etničke zajednice.

U smislu izmena koje su uvedene Protokolom br. 11 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, potrebno je ukazati na *slučaj Keenan protiv Ujedinjenog Kraljevstva (3. april 2001)*. U ovom slučaju, predstavku Sudu je podnela Susan Keenan, tvrdeći da je njen sin Mark Keenan, izvršio samoubistvo u zatvoru, a da zatvorske vlasti nisu zaštitile njegov život na odgovarajući način. Takođe, konstatovala je da je njen sin pretrpeo nehumano i ponižavajuće postupanje zbog loših zatvorskih uslo-

va, kao i da ona nije imala na raspolaganju delotvoran pravni lek. Tom prilikom, pozvala se na čl. 2, 3 i 13. Evropske konvencije o ljudskim pravima.

Sud je našao da je zdravstveno stanje imenovanog bilo vidljivo loše, te da se zatvorske službe nisu angažovale na pravi način i u dovoljnoj meri da mu pomognu, čime je izvršena povreda čl. 3. ove konvencije

Sud je takođe našao da je izvršena i povreda čl. 13. Evropske konvencije o ljudskim pravima, jer imenovanom nije bio na raspolaganju adekvatan pravni lek, kojim bi osporio zatvorske kazne od sedam dana izolacije i 28 dana dodatne kazne, a što je sve krajnje negativno uticalo na njegovo već teško psihičko stanje.

Sud nije ispitivao ovaj slučaj po čl. 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima, očigledno ne želeći da državu ugovornicu proglasi krivom za smrt pojedinca. Znači, Sud je odstupio od svoje, u poslednjih nekoliko godina uspostavljene prakse, da je potrebno utvrditi i dokazati direktnu vezu između visokog stepena surovosti zatvorskih uslova i proizašlih posledica. Ovom prilikom, Sud je smatrao za dovoljno da su stvarne posledice prisutne i da su nastale u vreme dok je lice bilo pod punom kontrolom zatvorske institucije, odnosno države.

Potrebno je posebno ukazati na stav koji je Sud zauzeo u slučaju *Tanli protiv Turske (10. april 2001)*, kada je državu proglasio odgovornom za smrt lica u pritvoru. U ovom slučaju, Sud je primio predstavku Mustafe Tanlija, koji tvrdi da je njegov sin Mahmut Tanli (22) bio mučen i ubijen u policijskom pritvoru, 1994. godine, u mestu Ortul. On se pozvao na čl. 2, 3, 5, 13, 14. i 18. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Država Turska je preko javnog tužioca sprovela istragu o okolnostima smrti. Tom prilikom, država Turska je utvrdila da je imenovani bio povezan sa Radničkom partijom Kurdistan, kao i da su tri policajca koja su ispitivala imenovanog, poricala svoju odgovornost i tvrdili da se on iznenada srušio, verovatno kao posledica srčanog udara. Godinu dana nakon smrti izvršena je au-

topsija, ali je utvrđeno da se telo nalazi u veoma lošem stanju, te da nije moguće doneti zaključke o uzroku smrti.

Sud je konstatovao da je imenovani imao 22 godine, da je bio dobrog zdravlja kada je priveden, da je umro nakon samo 24-36 sati provedenih u pritvoru. Sud je zaključio da vlasti nisu izvršile delotvornu istragu, da je *post mortem* postupak bio manjkav po više tačaka, da je podnosiocu predstavke uskraćen delotvoran pravni lek, kao i da Vlada Turske nije na zadovoljavajući način objasnila iznenadnu smrt imenovanog koji je bio pritvoren u policijsku stanicu.

Na osnovu toga, Sud je zaključio da postoji odgovornost Vlade za smrt imenovanog, čime je izvršena povreda čl. 2. i 13. Evropske konvencije o ljudskim pravima.

Tipičan primer odluke koju je Sud doneo zbog izuzetno loših uslova u pritvoru, predstavlja odluka u *slučaju Peers protiv Grčke (19. april 2001)*. U ovom slučaju, podnosilac predstavke Donald Peers, britanski državljanin koji je bio lečen od heroinske zavisnosti, konstatovao je da je bio smešten u pritvorskoj bolnici u zatvoru Koridalos u Grčkoj i da ova ustanova ima izuzetno loše i nehigijenske uslove, da je ćelija vruća i pretrpana, bez svetlosti i ventilacije. Takođe je konstatovao da je postupanje prema njemu, kao pritvorenom licu, bilo isto kao i prema zatvorenicima, čime sve je izvršena povreda čl. 3. i 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima.

Sud je zaključio da su pritvorski uslovi bili ponižavajuće loši, zbog čega i postoji povreda čl. 3. ove konvencije. Dovoljno je da je samo činjenično stanje upravo takvo kakvo jeste u ovom slučaju, a što je nesporno, odnosno nije potrebno da postoji namera da se pritvoreno lice ponizi stavljanjem u takve uslove. Sud je zaključio da ne postoji odgovornost za povredu čl. 6. Evropska konvencija o ljudskim pravima, jer ova konvencija ne sadrži odredbe o obaveznom različitom tretmanu pritvorinih, odnosno optuženih i osuđenih lica.

Sud je i u *slučaju Anguelova protiv Bugarske (13. jun 2002)*, presudio u korist podnosioca predstavke Asie Anguelove protiv države Bugarske, zbog smrti njenog sina Angela, 17 godina, u policijskom pritvoru, nakon hapšenja zbog pokušaja krađe. Ona je tužila vlasti Bugarske da su u ovom slučaju prekršile odredbe čl. 2, 3, 5, 13. i 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima.

Sud je zaključio da su vlasti Bugarske odgovorne jer su odložile pružanje neophodne i hitne medicinske pomoći, što je dovelo do fatalnog ishoda i jer nisu sprovele objektivnu, temeljnu i blagovremenu istragu (čl. 2. i 3. Evropske konvencije o ljudskim pravima).

V. Konvencija protiv torture

1) Istorijat

U okviru Saveta Evrope, sistem nadzora uspostavljen Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, ostvario je značajne rezultate. Nadležni organi i tela Saveta Evrope su osamdesetih godina ocenili da je sistem zasnovan na tužbama pojedinaca ili država o uočenom kršenju ljudskih prava i na osnovu toga donetih odluka tadašnje Evropske komisije i presuda Suda, potrebno dopuniti efikasnim vansudskim mehanizmima preventivnog karaktera. Ovi mehanizmi bi imali onovni zadatak da ispitaju postupanje prema licima lišenim slobode s ciljem da se, ukoliko je to potrebno, poboljša zaštita tih lica od torture i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka.

Tada postojeća nacionalna zakonodavstva evropskih država u datoj oblasti bila su bazirana na Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima (posebno član 3), kao i na nekoliko međunarodnih instrumenata, više od ostalih na Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima i Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima. Ovim međunarodnim instrumentima su zabranjeni akti torture i razni oblici nečovečnog ili ponižavajućeg kažnjavanja ili postupanja. Iskustvo u primeni odredbi predmetnih, ali i drugih međunarodnih instrumenata, kao i unutrašnjih propisa, pokazalo je da postoji potreba za širim i efikasnijim merama međunarodne zajednice, posebno kada je u pitanju zaštita lica lišenih slobode.

Iz navedenih razloga, Skupština Saveta Evropa je januara 1981. godine usvojila Preporuku 909 (1981) o Konvenciji protiv torture, u kojoj se poziva na rezultate ostvarene u okviru Ujedinjenih nacija i preporučuje Komitetu ministara da pozove

vlade država članica da ubrzaju rad na usvajanju i primeni Nacrta konvencije o zabrani torture koji je sastavila Komisija o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija. Takođe, Skupština Saveta Evropa je pozvala vlade država članica koje su zastupljene u ovoj komisiji da ulože maksimalne napore kako bi Komisija detaljno razmotrila Nacrt opcionog protokola Konvencije, s obzirom da je Konvencija već bila dostavljena Ekonomskom i socijalnom savetu Ujedinjenih nacija.

Marta 1981. godine, Skupštini Saveta Evropa su podneta dva predloga rezolucije protiv torture u državama članicama ove organizacije, a Komitet za pravne poslove je odlučio da oba predloga uzme u razmatranje.

Nakon razmatranja, Komitet za pravne poslove je 30. juna 1983. godine usvojio Izveštaj (dokument br. 5099), u okviru kojeg je predstavljen tekst Nacrta Evropske konvencije protiv torture, koji su sačinili Međunarodna komisija pravnika i Švajcarski komitet protiv torture.

Nakon toga, Savetodavna skupština je usvojila Preporuku 971 o zaštiti zatvorenika od torture i svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka. Tom prilikom, Skupština je posebno preporučila Komitetu ministara da usvoji nacrt Evropske konvencije o zaštiti zatvorenika od torture i svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, koji se nalazio u prilogu Preporuke.

Takoreći u isto vreme, Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila je Konvenciju UN protiv torture.

Nakon višegodišnjeg razmatranja, tekst nacrta Konvencije protiv torture dobio je konačan oblik na 21. zasedanju Upravnog komiteta, novembra 1986. godine, nakon čega je prosleđen Komitetu ministara.

Na kraju, nakon pribavljenog pozitivnog stava Skupštine Saveta Evrope³⁷, Komitet ministara usvojio je Evropsku kon-

37 Mišljenje Skupštine Saveta Evrope br. 133 od 27. marta 1987

venciju o sprečavanju torture i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka.

Protokol broj 1 i Protokol broj 2 uz ovu konvenciju, otvoreni su za potpisivanje državama članicama Saveta Evrope 4. novembra 1993. godine³⁸.

2) Prikaz odredbi Konvencije protiv torture

U Preambuli Konvencije protiv torture prikazani su razlozi i aktivnosti koji su doveli do njenog usvajanja.

Poglavlje I Konvencije protiv torture (čl. 1.-3) sadrži: osnovne odredbe o uspostavljanju Komiteta i dve najvažnije odrednice ove konvencije, a to su obaveza države članice da dozvoli Komitetu da ostvari posete licima lišenim slobode u svakom mestu koje se nalazi pod njenom nadležnosti, kao i obaveza države članice da saraduje sa Komitetom.

U članu 1. uspostavlja se Komitet i uređuju se njegovi glavni zadaci, a to su da putem poseta licima lišenim slobode, ispita kako se prema njima postupa i da, u slučajevima kada je to potrebno, poveća zaštitu tih lica od torture i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka.

Pojam “lišavanje slobode” u Konvencije protiv torture ima značenje u smislu člana 5. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Međutim, razlika između “zakonitog” i “nezakonitog” lišavanja slobode koja proizilazi iz ovog člana, nije bitna u odnosu na nadležnost Komiteta.

Bitno je naglasiti da Komitet nema sudsku ulogu, te da srazmerno tome njegovi članovi ne moraju da budu pravници, kao i da njegove preporuke nisu pravno obavezujuće za države članice.

38 European Treaty Series, No. 151.

Osnovna uloga Komiteta je preventivna. Komitet treba da sprovodi posete s ciljem da ustanovi činjenice u svakom konkretnom slučaju i da na osnovu toga da preporuke koje imaju za cilj da se poveća zaštita lica lišenih slobode od torture i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka.

Iako se u teoriji, kao i u brojnim međunarodnim instrumentima i u slučajevima njihove primene, nalaze različite definicije i tumačenja pojmova “tortura” i “nečovečno ili ponižavajuće kažnjavanje ili postupanje”, Komitet se, u takvim situacijama, tokom svog rada rukovodi presudama Suda i ranije donetim odlukama, odnosno mišljenjima Evropske komisije.

U članu 2. svaka država članica kao strana ugovornica Konvencije protiv torture obavezuje se da će da dozvoli Komitetu da poseti svako mesto koje je pod njenom nadležnošću, u kojem se nalazi jedno ili više lica koje je javna vlast te države lišila slobode. Nije od značaja pitanje da li su lica lišena slobode civilna ili vojna lica, koji su razlozi za lišenje slobode, kao i da li je takvo lišenje zasnovano na formalnoj odluci. Razlog za to leži u osnovnoj ulozi Komiteta, a to je da utvrdi kako se u konkretnom slučaju postupa prema licu lišenom slobode i da se to lice, u slučaju potrebe, zaštiti od torture i drugih oblika zabranjenog kažnjavanja ili postupanja.

Posete Komiteta se mogu obavljati u svako vreme i u svim okolnostima, jer se Konvencija protiv torture primenjuje kako u vreme mira, tako i u vreme rata ili nekog drugog vanrednog stanja, ali u skladu s ograničenjima iz člana 17. stav 3. ove konvencije.

U članu 3. uređuje se pitanje saradnje Komiteta i odgovornih državnih vlasti strana ugovornica. Imajući u vidu da ova konvencija predstavlja vansudski sistem preventivnog karaktera, to Komitet nema zadatak niti ovlašćenje da osudi državu članicu zbog kršenja odredbi Konvencije protiv torture ili Evropske konvencije o ljudskim pravima, nego da sa državama saraduje u cilju povećanja zaštite lica lišenih slobode. Oblici ove sa-

radnje mogu da budu raznovrsni, u skladu s potrebama svakog slučaja, i to u situacijama pre realizovanja posete Komiteta, za vreme trajanja posete, kao i nakon toga.

Poglavlje II Konvencije protiv torture (čl. 4.-6) sadrži osnovne odredbe o Komitetu.

U članu 4. stav 1. utvrđuje se da Komitet ima onoliko članova koliko ima strana ugovornica, što je rešenje preuzeto iz člana 20. Evropske konvencije o ljudskim pravima.

U stavu 2. istog člana utvrđuje se da za članove Komiteta mogu biti izabrane osobe visokih moralnih kvaliteta, koje su priznati stručnjaci iz oblasti ljudskih prava ili koje imaju profesionalno iskustvo u oblastima koje pokriva ova konvencija. Nigde u tekstu Konvencije protiv torture se ne definišu oblasti iz kojih se mogu birati članovi Komiteta, ali je u skladu s nadležnosti koju Komitet ima, jasno da oni ne moraju biti pravnici. Poželjno je da imaju iskustvo u upravljanju zatvorima ili iz raznih medicinskih oblasti koje su bitne za postupanje prema licima lišenim slobode. Ovakav sastav Komiteta bi trebalo da obezbedi visoki stepen stručnosti u radu i, uz ranije pomenuti visoki nivo moralnih kvaliteta članova, značajno da doprinese lakšoj saradnji sa državama članicama.

U stavu 3. ovog člana potvrđuje se rešenje iz stava 1. ovog člana prema kojem svaka država članica može da ima samo jednog svog državljanina za člana Komiteta.

U stavu 4. ovog člana, za članove Komiteta se dodatno insistira da se biraju u ličnom svojstvu, da su nezavisni i nepristrasni i da se stavljaju na raspolaganje Komitetu radi efikasnog obavljanja svojih dužnosti.

U članu 5. stav 1. i 2. uređuje se postupak izbora članova Komiteta, kao i izbora u cilju popunjavanja upražnjenih mesta. Ovi postupci se obavljaju prema rešenju preuzetom iz član 22. Evropske konvencije o ljudskim pravima, a koje se odnosi na izbor sudija Suda.

U stavu 3. člana 5. određuje se da se članovi Komiteta biraju na mandatni period od četiri godine, sa mogućnošću samo jednog reizbora. Takođe, predviđeno je da se prilikom prvog izbora odrede tri člana Komiteta kojima će mandat prestati posle dve godine, kako bi se Komitet delimično obnovio po isteku ovog perioda. Ovakvo rešenje preuzeto je iz člana 23. Evropske konvencije o ljudskim pravima.

U članu 6. stav 1. određeno je da se Komitet sastaje na sednicama koje su zatvorene za javnost. Ova odredba je u saglasnosti s principom sadržanim u članu 11. Konvencije protiv torture, tj. da su određeni dokumenti poverljive prirode, kao na pr. informacije koje Komitet prikupi prilikom realizovanja posete državama, izveštaje koje Komitet usvoji, kao i razni dokumenti o saradnji sa vladama država članica.

Komitet donosi odluke većinom glasova prisutnih članova, a za kvorum je potrebno prisustvo većine članova.

U stavu 2. istog člana predviđa se da Komitet usvaja svoj poslovnik o radu, čije odredbe sadrže uobičajena proceduralna pravila. Te odredbe uređuju pitanja organizacione prirode, uključujući i izbor predsedavajućeg Komiteta.

U stavu 3. ovog člana sadržana je odredba koja proizilazi iz uobičajene prakse Saveta Evrope i koja navodi da Generalni sekretar ove organizacije obezbeđuje rad Sekretarijata Komiteta.

Poglavlje III Konvencije protiv torture (čl. 7.-14) sadrži odredbe o radu Komiteta i raznovrsnim oblicima saradnje sa državama članicama.

U članu 7. stav 1. određuje se da je pravo i odgovornost Komiteta da organizuje posete državama članicama i da Komitet može organizovati kako periodične, tako i *ad hoc* posete.

U slučaju periodičnih poseta, a iz razloga efikasnosti i ekonomičnosti u radu, Komitet mora da vodi računa o broju mesta koja treba da poseti u određenoj državi. Isto tako, Komitet mora da utvrdi i primenjuje pravilo ravnopravnosti i pravično-

sti prilikom izbora država koje posećuje. Programi periodičnih poseta ne mogu, iz razloga ekonomičnosti, da uključuju sistemske posete svim mestima u kojima se nalaze osobe lišene slobode. Komitet treba da da izvesnu prednost *ad hoc* posetama, kada to okolnosti zahtevaju.

U pogledu *ad hoc* poseta, Komitet ima pravo diskrecije o vremenu i razlozima za sprovođenje posete. Iako se Komitet ne bavi neposredno ispitivanjem pojedinačnih predstavki, on ima ovlašćenja da prima ove predstavke i da, uzimajući u obzir i navode iz tih predstavki, vrši izbor država članica koje će posetiti i da određuje vremenske termine u kojima će to učiniti.

U stavu 2. ovog člana predviđeno je da posete Komiteta po pravilu sprovode najmanje dva člana, a da samo u izuzetnim situacijama posete može da sprovede više članova, pa i svi članovi Komiteta. Samo u ekstremno izuzetnim situacijama, Komitet može da predstavlja samo jedan njegov član prilikom posete državi, na pr. prilikom *ad hoc* poseta urgentne prirode, kada je samo jedan član Komiteta na momentalnom raspolaganju.

Komitet može, ukoliko proceni za potrebno, da angažuje određene eksperte i prevodioce. Znači, u rad Komiteta, posebno za vreme poseta državama članicama, mogu da se uključe eksperti koji imaju iskustva u misijama humanitarne prirode, odgovarajući medicinski radnici, kao i lica koja imaju iskustvo u postupanju prema zatvorenicima ili u pogledu funkcionisanja zatvorskih institucija, a posebno u postupanju i ophođenju s maloletnicima.

Članovi Komiteta koji odlaze u posetu određenoj državi, moraju dobro da poznaju ukupnu situaciju u toj državi. Takođe, potrebno je da dobro poznaju govorni jezik i pismo te države, bilo samostalno, bilo uz pomoć prevodilaca.

Ovi članovi Komiteta ovlašćeni su da uspostavljaju kontakte s predstavnicima vlasti odgovarajuće države članice i odgovorni su za realizaciju posete, kao i za sve zaključke koji će po završetku posete biti podneti Komitetu.

U članu 8. stav 1. predviđeno je da, u okviru saradnje s Komitetom, države članice imaju obavezu da dozvole i omogućе članovima Komiteta da izvrše posete bilo kom mestu koje se nalazi pod njihovom nadležnošću. Postupak organizovanja posete obavlja se na način što Komitet obaveštava vladu države članice o svojim namerama da je poseti, nakon čega članovi Komiteta mogu da posete bilo koje mesto u datoj državi i u bilo koje vreme. Primena ovog rešenja u praksi tumači se na način da Komitet treba da pruži “dovoljno” vremena određenoj državi, od momenta obaveštavanja do vremena dolaska člana Komiteta. U skladu s dosadašnjim iskustvom rada Komiteta, ovo vreme nije nikada bilo kraće od 48 časova.

Pored toga, obaveštenje sadrži i imena članova Komiteta i eksperata koji učestvuju u posetama, prevodilaca i drugog pratećeg osoblja, kao i imena gradova i institucija koje članovi Komiteta žele da posete. Članovi Komiteta zadržavaju pravo da u toku posete, a u skladu sa saznanjima do kojih dođu, promene plan posete, odnosno da posete i gradove i institucije koje nisu naveli u obaveštenju, s tim da imaju na umu da posete zatvorskim i pritvorskim ustanovama, koje su pod strogim obezbeđenjem, iziskuju pažljivu pripremu i poštovanje stroge procedure.

Stav 2. ovog člana primenjuje se podjednako pre, za vreme i posle posete. Ovaj stav sadrži spisak olakšica i usluga koje država članica treba da pruži Komitetu, u cilju uspešne realizacije posete.

Podstav (a) stava 2. člana 8. utvrđuje da država članica – domaćin posete, treba da omogućі članovima Komiteta ulazak na svoju teritoriju i putovanje po svojoj teritoriji bez ograničenja. Tako na primer, uslovi koji se odnose na imigraciona pitanja (npr. vize) ne mogu se primenjivati u odnosu na članove i eksperte Komiteta. Podrazumeva se da se ovo pravo ne može ostvarivati u regionima u kojima je ono već ograničeno i za druge građane, iz razloga bezbednosti.

Podstav (b) stava 2. člana 8. utvrđuje da država članica mora Komitetu da dostavi listu mesta, a to znači i institucija (zatvor, kasarna, policijska stanica, bolnica, itd.), koja su na njenoj teritoriji, odnosno pod njenom nadležnosti, i u kojima se nalaze zatvorena ili pritvorena lica.

Podstav (c) stava 2. člana 8. naglašava da članovi Komiteta imaju slobodu kretanja, posebno u gradovima i unutar institucija koje su navedene u članu 2. ove Konvencije. Podrazumeva se da članove Komiteta prati službeno lice (jedno ili više njih) ispred države članice, radi pružanja eventualne pomoći. Država članica može posebno da zatraži da članove Komiteta prati tačno određeno službeno lice, na pr. određeni oficir i to prilikom posete mestima, koja su iz razloga narodne odbrane, vojna tajna ili koja iz razloga državne bezbednosti imaju posebnu zaštitu. Međutim, ovo službeno lice ne sme da prisustvuje razgovorima iz stava 3. ovog člana.

Podstav (d) stava 2. člana 8. obavezuje državu članicu da Komitetu obezbedi informacije kojima raspolaže. Pitanje pristupa informacijama je od velikog značaja za Komitet, da bi mogao da obavi svoje dužnosti. Istovremeno, države članice, iz razloga vlastite zaštite, primenjuju određena pravila koja se odnose na otkrivanje, odnosno zaštitu informacija. S tim u vezi, Komitet je dužan da, prilikom traženja određenih informacija od države članice, poštuje pravila nacionalnog zakonodavstva i profesionalnog morala (posebno pravila koja se odnose na zaštitu podataka i lekarske tajne). Svi eventualni problemi u vezi s ovim treba da se rešavaju u duhu razumevanja i saradnje, principima na kojima i počiva ova Konvencija.

Država članica samostalno odlučuje o načinu na koji će Komitetu dostaviti tražene podatke.

Stav 3. člana 8. daje ovlašćenje članovima Komiteta da nasamo razgovaraju sa zatvorenim ili pritvorenim licima. U ovakvim situacijama, Komitet samostalno vrši izbor prevodilaca i određuje trajanje razgovora, vodeći računa o zdravstvenom i svakom drugom stanju u kojem se takvo lice nalazi.

Opšti stav koji proizilazi iz ove odredbe Konvencije protiv torture je da lice lišeno slobode nije obavezno da stupi u kontakt s Komitetom. Znači, sloboda izbora takvog kontakta je na datom licu, s tim da Komitet ima pravo da neposredno utvrdi da li se to lice zaista samostalno opredelilo protiv kontakta ili mu je to nametnuto.

Stav 4. člana 8. daje ovlašćenje Komitetu da uspostavi kontakt sa svakom osobom za koje veruje da poseduje relevantne informacije. Ovom prilikom misli se pre svega na članove porodice zatvorenog, odnosno pritvorenog lica, njegove advokate, lekare i drugo medicinsko osoblje. Kako je već napred pomenuto, stav da lice lišeno slobode nije obavezno da stupi u kontakt s Komitetom, u potpunosti se odnosi i na ova lica.

Ostvarivanje kontakta sa navedenim licima ne daje za pravo Komitetu da ih formalno saslušava, jer niko nema obavezu da, ni pod zakletvom, pruži relevantne dokaze.

Stav 5. člana 8. daje ovlašćenje Komitetu da registruje određena zapažanja do kojih dođe u toku posete. Pored toga, Komitet i dalje ima obavezu da sačini izveštaj o činjeničnom stanju iz člana 10. Konvencije.

Član 9. priznaje pravo državi članici da zbog izuzetnih okolnosti uloži prigovor u cilju odlaganja posete ili ograničenja pristupa članovima Komiteta određenim mestima, bez obzira na opštu obavezu da Komitetu dozvoli sprovođenje posete.

Stav 1. člana 9. navodi koje su to izuzetne okolnosti zbog kojih se može uložiti prigovor:

- zaštita narodne odbrane;
- zaštita javne bezbednosti koja, kako je predviđeno, uključuje i hitnu potrebu sprečavanja vršenja ozbiljnih krivičnih dela;
- postojanje ozbiljnih nemira u zatvorima i drugim mestima u kojima se nalaze lica lišena slobode;
- kada bi poseta određenim osobama, u datom momentu, samo pogoršala njihovo ukupno zdravstveno stanje; i

- kada je u toku hitno saslušanje i istraga u vezi ozbiljnog krivičnog dela.

Stav 2. člana 9. upućuje državu članicu da u prigovoru Komitetu predstavi okolnosti iz stava 1. ovog člana. Komitet i država članica nakon toga započinju konsultacije da bi se razjasnile okolnosti koje su u prigovoru navedene, s ciljem da zajedničkim naporom pronađu rešenje u datoj situaciji. Jedno od mogućih rešenja navedenih u ovom članu je da prigovor, koji je uložen iz razloga nacionalne bezbednosti u vezi posete određenom mestu, može da bude rešen na način da se određeno lice prebaci u neko drugo mesto. Ovaj stav takođe predviđa mogućnost da, u slučaju odlaganja posete nekom mestu, država članica dostavi Komitetu informacije o licima koja su prebačena u druga mesta, u kojima su zatvorena, odnosno pritvorena.

Član 10. stav 1. odnosi se na izveštaje koje Komitet sastavlja nakon svake posete. Takvi izveštaji registruju činjenično stanje koje je utvrđeno prilikom posete, kao i sve primedbe ili objašnjenja koje je država članica s tim u vezi uputila Komitetu. Takođe, izveštaji sadrže i preporuke Komiteta u pravcu povećanja zaštite zatvorenih, odnosno pritvorenih lica.

Stav 2. člana 10. ovlašćuje Komitet da može da obelodani svoje stavove u javnosti. Ovu izuzetnu nadležnost Komitet može da iskoristiti samo ukoliko država članica odbije da: 1) sarađuje sa Komitetom i 2) poboljša situaciju shodno preporukama Komiteta. S obzirom na značaj, ovakvu odluku može da donese dvotrećinska većina članova Komiteta. Podrazumeva se da Komitet, pre nego što odluči da upotrebi ovo sredstvo, treba da uzme u obzir sve poteškoće koje su dovele do toga da država članica odbije da sarađuje sa Komitetom, odnosno da poboljša situaciju na osnovu preporuka Komiteta, kao i da uzme u obzir i posledice koje mogu da proizađu iz javnog objavljivanja stavova Komiteta.

Komitet zadržava diskreciono pravo da odluči o tome koje će informacije da objavi javno, s tim da mora da vodi računa

o tome da ne otkrije informacije koje su mu predočene poverljivo, kao i informacije koje se odnose na istragu koja je u toku.

Član 11. u stavu 1. utvrđuje princip poverljivosti u radu Komiteta. Informacije koje Komitet prikupi mogu se sastojati od informacija i činjenica koje je Komitet samostalno prikupio i od informacija koje je dobio iz spoljnih izvora.

Stav 2. člana 11. utvrđuje obavezu Komiteta da, uz svoj izveštaj, objavi i komentar države članice u pitanju, kad god to ta država zatraži. Ukoliko država članice samostalno objavi izveštaj, onda taj izveštaj mora biti publikovan u celini.

Stav 3. ovog člana utvrđuje da se u izveštajima ili pratećim komentarima, ne mogu objavljivati nikakvi lični podaci, bez izričitog pristanka lica na koje se odnose. Ovi podaci se mogu objaviti samo ako su anonimizovani.

Član 12. utvrđuje obavezu Komiteta da svake godine sačini opšti izveštaj o svojim aktivnostima i da ga dostavi nadležnom organu Saveta Evrope. Prilikom pripremanja ovog izveštaja, Komitet mora posebno da ispoštuje odredbe člana 2. Konvencije protiv torture (poverljiv karakter određenih vrsta informacija i podataka). Opšti izveštaj se dostavlja Skupštini, nakon čega se objavljuje u javnosti.

Član 13. utvrđuje da članovi Komiteta, eksperti i druga lica koja pomažu u radu Komiteta, moraju da poštuju princip poverljivosti, čak i kada im je mandat istekao. Ovo se odnosi na sva saznanja, odnosno činjenice ili informacije do kojih su došli, za vreme dok su radili za Komitet.

Član 14. stav 1. uspostavlja princip rada prema kojem se imena lica koja pomažu u radu Komiteta navode u obaveštenju o poseti iz člana 8. stav 1.

Član 14. stav 2. utvrđuje da eksperte koji su angažovani u radu Komiteta, takođe obavezuju principi nezavisnosti, nepristrasnosti i raspoloživosti, kao i članove Komiteta. Oni deluju po uputstvima i ovlašćenjima Komiteta.

Stav 3. člana 14. utvrđuje uslove prema kojima država članica može da licu koje pomaže u radu Komiteta, ne dozvoli da učestvuje u jednoj ili više poseta, mestu koje je u njenoj nadležnosti.

Ovo ovlašćenje država članica može da koristi samo u izuzetnim slučajevima i u ranoj fazi poseta. Tako, država članica, nakon što je dobila odgovarajuće informacije o datom licu, može da mu ne dozvoli da učestvuje u poseti, ukoliko ono ne zadovoljava uslove iz stava 2. ovog člana i člana 13. Konvencije. Ovo ovlašćenje država aktivira samo ako je lice u pitanju jasno pokazalo da ima predrasude prema toj državi ili ako je, u nekoj drugoj prilici, prekršilo pravilo poverljivosti.

U situaciji kada država članica izjavi da određeno lice ne može da učestvuje u poseti, Komitet ima pravo da zatraži objašnjenje od države, a država je dužna da ga pruži. Ovakva komunikacija između države članice i Komiteta je poverljiva.

Takođe, ukoliko se tokom posete Komiteta, lice koje pomaže Komitetu ponaša na način koji država smatra neadekvatnim i neprimerenim (na primer, ako to lice daje političke ili slične izjave), onda država može da traži od Komiteta da prema takvom licu preduzme odgovarajuće mere.

Poglavlje IV Konvencije protiv torture (čl. 15.-17) sadrži odredbe o protokolarnoj saradnji.

Član 15. obavezuje državu članicu da dostavi Komitetu tačan naziv i adresu nadležnog organa nacionalne vlasti, kao i ime oficira za vezu, koji će raditi na realizaciji saradnje date države sa Komitetom.

Član 16. uređuje pitanje povlastica i imuniteta koje uživaju članovi i eksperti Komiteta. Ova odredba je bazirana na članu 59. Evropske konvencije o ljudskim pravima, kao i odredbama Drugog i Četvrtog protokola Generalnog sporazuma o povlasticama i imunitetu Saveta Evrope.

Član 17. stav 1. predviđa da ova Konvencija ne može biti osnov za uvođenje ograničenja zaštite koju već obezbeđuju

drugi međunarodni instrumenti ili domaće zakonodavstvo. Ova Konvencija je samo jedan od međunarodnih instrumenata koji je usmeren na zabranu torture i povećanje zaštite lica lišenih slobode.

Član 17. stav 2. naglašava odredbu stava 1. ovog člana, posebno ističući suprematiju Evropske konvencije o ljudskim pravima u odnosu na Konvenciju protiv torture, jer je Evropska konvencija o ljudskim pravima međunarodni instrument čija ni jedna odredba ne sme da bude ograničena ili ukinuta Konvencijom protiv torture, čime se samo potvrđuju odredbe iz preambule ove konvencije.

Član 17. stav 3. utvrđuje obavezu Komiteta da ne posećuje ona mesta koja su izuzeta instrumentima međunarodnog humanitarnog prava, posebno sa sve četiri Ženevske konvencije³⁹ (na pr. član 126. Treće Ženevske konvencije i član 143. Četvrte Ženevske konvencije) i oba prateća Protokola⁴⁰. To praktično znači da u slučaju oružanih sukoba, kako međunarodnih tako i nemeđunarodnih, ovi instrumenti međunarodnog humanitarnog prava imaju prednost primene u odnosu na Konvenciju protiv torture, a što dalje znači da će eventualne posete, u određenim situacijama ili mestima, sprovoditi delegati ili predstavnici Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (MKCK), a ne Komiteta. Međutim, Komitet ipak može da nastavi da sprovodi posete određenim mestima u kojima traju

39 Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu, Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomnika oružanih snaga na moru, Ženevska konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima i Ženevska konvencija o zaštiti građanskih lica za vreme rata, sve usvojene 12. avgusta 1949. godine. Jugoslavija je sve četiri konvencije ratifikovala odgovarajućim zakonima o ratifikaciji ("Službeni list FNRJ" br. 24/50)

40 Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I) i Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II), oba usvojena 8. juna 1977. godine. Jugoslavija je oba protokola ratifikovala odgovarajućim zakonima o ratifikaciji ("Službeni list SFRJ" br. 16/78)

nemeđunarodni oružani sukobi, ako MKCK ne sprovodi pose-
te “efikasno” ili “redovno”.

Poglavlje V Konvencije (čl. 18.-23) sadrže završne odred-
be Konvencije protiv torture, i to o: potpisivanju i ratifikaciji od
strane država, stupanju na snagu, nemogućnosti stavljanja re-
zervi (član 21), otkazivanju Konvencije i odgovarajućim obave-
zama generalnog sekretara Saveta Evrope.

Konvencija protiv torture sadrži i Dodatak koji se odnosi
na privilegije i imunitet članova i eksperata Komiteta, a sve u
vezi člana 16. Konvencije.

Utvrđeno je da članovi i eksperti Komiteta uživaju imuni-
tet od hapšenja ili pritvaranja, oduzimanja ličnih stvari i vođe-
nja sudskog postupka. Takođe, oni se izuzimaju i od bilo ka-
kvog ograničavanja slobode kretanja prilikom izlaska ili povrat-
ka u zemlju u kojoj žive, odnosno zemlju u kojoj vrše svoju
funkciju. Oni uživaju i carinske olakšice. Dokumenti Komiteta
koji se nalaze kod ovih lica ne smeju da se zadržavaju, cenzuri-
šu ili uništavaju.

Članovi i eksperti Komiteta uživaju i punu slobodu javnog
istupanja i uopšte punu nezavisnost u vršenju svojih dužnosti.

Sve privilegije i imunitete članovima i ekspertima Komite-
ta može da ukine jedino Komitet. Ovo pravo Komiteta se pre-
tvvara u obavezu u slučaju kada član ili ekspert ometa postupak
utvrđivanja ili sprovođenja pravde za vreme dok vrši poverenu
mu dužnost.

3) Prikaz odredbi Protokola broj 1 i Protokola broj 2 uz Konvenciju protiv torture

Protokol broj 1 uz Konvenciju protiv torture ⁴¹ (dalje:
Protokol broj 1) uvodi mogućnost pristupa ovoj konvenciji i za
one države koje nisu članice Saveta Evrope.

41 Usvojen 4. novembra 1993. godine

U tom smislu, član 1. Protokola broj 1 vrši dopunu člana 5. stava 1. Konvencije protiv torture na način što omogućava državi koja nije članica Saveta Evrope da predloži tri kandidata za Komitet, s tim da najmanje dva kandidata budu njeni državljani.

Član 2. Protokola broj 1 menja član 12. Konvencije protiv torture u smislu da se opšti izveštaj dostavlja ne samo Skupštini i da se javno objavljuje, već se dostavlja i državi članici koja nije član Saveta Evrope.

U članu 3. Protokola broj 1 dodaje se novi stav (stav 2), koji omogućava državi koja nije član Saveta Evrope da pristupi ovoj konvenciji.

Čl. 4.-6. Protokola broj 1 dovode do usaglašavanja teksta s napred pomenutim izmenama Konvencije protiv torture.

Čl. 7.-9. Protokola broj 1 sadrže uobičajene odredbe o potpisu, odnosno ratifikaciji ovog protokola, njegovom stupanja na snagu i s tim u vezi ovlašćenjima i obavezama generalnog sekretara Saveta Evrope.

Protokol broj 2 uz Konvenciju protiv torture⁴² (dalje: Protokol broj 2) uvodi mogućnost da se članovi Komiteta mogu ponovo birati dva puta, a u cilju obezbeđivanja redovnog rada i kontinuiranog obnavljanja članstva.

U tom smislu, član 1. Protokola broj 2. vrši izmenu druge rečenice iz stava 3. člana 5. Konvencije protiv torture, tako što ona sada glasi: “Oni (članovi Komiteta) mogu biti ponovo birani dva puta”. Ovim je članovima Komiteta omogućeno da budu ponovo dva puta birani, a ne samo jednom, kako je prvobitno bilo utvrđeno Konvencijom protiv torture.

Takođe, u članu 1. Protokola broj 2 izvršena je dopuna člana 5. Konvencije protiv torture, tako što su dodati novi st. 4. i 5.

Dopunom iz stava 4. uređeni su postupak i vreme izbora novih članova Komiteta, a posebno je utvrđeno da mandat čla-

42 Usvojen 4. novembra 1993. godine

na Komiteta nikako ne može da traje duže od šest godina, niti kraće od dve godine.

Dopunom iz stava 5. uređeno je da generalni sekretar Saveta Evrope, u određenim situacijama, žrebom vrši raspored mandata neposredno posle izbora.

Čl. 2.-4. Protokola broj 2 sadrže uobičajene odredbe o potpisu, odnosno ratifikaciji ovog protokola, njegovom stupanja na snagu i s tim u vezi ovlašćenjima i obavezama generalnog sekretara Saveta Evrope.

4) Stanje ratifikacije Konvencije i protokola

Sve države – članice Saveta Evrope su članice Konvencije protiv torture. Za razliku od svih ostalih država – članica, jedino je Bosna i Hercegovina ratifikovala samo ovu konvenciju, a ne i protokole.

Stanje ratifikacije Konvencije protiv torture i protokola na dan 12.7.2002. je sledeće:⁴³

Broj	Država-članica	Konvencija	Protokol 1.	Protokol 2.
1.	Albanija	02.10.1996.	02.10.1996.	02.10.1996.
2.	Andora	06.01.1997.	13.07.2000	13.07.2000.
3.	Austrija	06.01.1989.	30.04.1996	30.04.1996.
4.	Azerbejd an	15.04.2002.	15.04.2002.	15.04.2002.
5	Belgija	23.07.1991.	12.09.1996.	12.09.1996.
6.	Bosna i Hercegovina	12.07.2002.	/	/
7.	Bugarska	03.05.1994.	27.10.1997.	27.10.1997.
8.	Češka Republika	07.09.1995.	07.09.1995.	07.09.1995.
9.	Danska	02.05.1989.	26.04.1994	26.04.1994.

43 Podaci su sa: "<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/searchsig.asp>"

Savet Evrope i zabrana torture

10.	Estonija	06.11.1996.	06.11.1996.	06.11.1996.
11.	Finska	20.12.1990.	04.11.1993	04.11.1993.
12.	Francuska	09.01.1989.	19.08.1998.	14.08.1996.
13.	Grčka	02.08.1991.	29.06.1994	29.06.1994.
14.	Gruzija	20.06.2000.	20.06.2000.	20.06.2000.
15.	Holandija	12.10.1988.	23.02.1995.	23.02.1995
16.	Hrvatska	11.10.1997.	04.11.2000.	04.11.2000.
17.	Irska	14.03.1988.	10.04.1996.	10.04.1996.
18.	Island	19.06.1990.	29.06.1995.	29.06.1995.
19.	Italija	29.12.1988.	08.03.1999.	08.03.1999.
20.	Jermenija	18.06.2002.	18.06.2002.	18.06.2002.
21.	Kipar	03.04.1989.	10.09.1997.	10.09.1997.
22.	Latvija	10.02.1998.	26.11.1998.	26.11.1998.
23.	Litvanija	26.11.1998	26.11.1998.	26.11.1998.
24.	Lihtenštajn	12.09.1991.	05.05.1995.	05.05.1995
25.	Luksemburg	06.09.1988.	20.07.1995	20.07.1995.
26.	Mađarska	04.11.1993.	04.11.1993	04.11.1993.
27.	Makedonija BJR	06.06.1997.	06.06.1997.	06.06.1997.
28.	Malta	07.03.1988.	04.11.1993.	04.11.1993.
29.	Moldavija	02.10.1997	02.10.1997.	02.10.1997.
30.	Nemačka	21.02.1990..	13.12.1996	13.12.1996.
31.	Norvečka	21.04.1989	04.11.1993.	04.11.1993.
32.	Poljska	10.10.1994.	24.03.1995.	24.03.1995.
33.	Portugalija	29.03.1990.	20.03.1998.	03.02.2000.
34.	Rumunija	04.10.1994	04.10.1994.	04.10.1994.
35.	Rusija	05.05.1998.	05.05.1998.	05.05.1998.
36.	San Marino	31.01.1990.	05.12.1996.	05.12.1996.
37.	Slovačka	11.05.1994.	11.05.1994.	11.05.1994.

Aleksandar Resanović

38.	Slovenija	02.02.1994.	16.02.1995	16.02.1995.
39.	Španija	02.05.1989.	08.06.1995	08.06.1995.
40.	Švajcarska	07.10.1988.	09.03.1994.	09.03.1994.
41.	Švedska	21.06.1988.	07.03.1994.	07.03.1994.
42.	Turska	26.02.1988.	17.10.1997	17.10.1997.
43.	Ujedinj. Kraljevstvo	24.06.1988.	11.04.1996.	11.04.1996.
44.	Ukrajina	05.05.1997.	07.11.2001.	07.11.2001.

VI. Komitet protiv torture

Komitet protiv torture, osnovan Konvencijom protiv torture, saraduje sa državama članicama ove konvencije. Osnovna obaveza države članice je da dozvoli Komitetu da ostvari posete licima lišenim slobode u svakom mestu koje se nalazi pod njenom nadležnosti.

U tom smislu, osnovni zadatak Komiteta je da putem periodičnih ili *ad hoc* poseta licima lišenim slobode, ispita kako se prema njima postupa i da, u slučajevima kada je to potrebno, svojim preporukama poveća zaštitu tih lica od torture i nečovernih ili ponižavajućih kazni ili postupaka.

Komitet nema sudsku ulogu, već preventivnu. Njegove preporuke nisu pravno obavezujuće za države članice. Samim tim, njegovi članovi ne moraju da budu pravnici.

Tokom poseta državama članicama, Komitet vrši posete različitim institucijama koje kontrolišu vlasti date države, a u kojima se nalaze zatvorena ili pritvorena lica, kao i lica sa ograničenom slobodom kretanja. Ovakve posete se sprovode u nameri da se proveriti da li se i u kojoj meri prema takvim licima primenjuje tortura, odnosno nečovечно ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje. Te institucije su policijske stanice, vojne kasarne, zatvori i posebno zatvorske bolnice, popravni domovi, psihijatrijske i druge zdravstvene institucije, centri za prihvatanje stranaca i lica bez državljanstva, centri za stara i siromašna lica i dr.

Prema proceni Saveta Evrope, u 1999. godini je u svim ovim institucijama u većini država Evrope bilo zatvoreno ili pritvoreno oko 2 miliona lica.⁴⁴

44 Council of Europe, Annual Penal Statistics (SPACE 1999.1)

Broj poseta koje su članovi Komiteta realizovali od 1990. godine do 30. juna 2002. godine iznosi 141, s tim da je nekoliko poseta obavljeno u dva navrata, znači prekinute su pa su posle izvesnog vremena nastavljene. Od ovog broja, 94 posete su bile periodične, a 47 *ad hoc*.

Broj poseta Komiteta državama članicama svake godine je u porastu. Tako na pr. 1990. godine, Komitet je posetio pet država (Austrija, Malta, Ujedinjeno Kraljevstvo, Turska i Danska); 1991. godine – šest država (Španija, Švedska, Švajcarska, Turska, Francuska i Nemačka); 1992. godine – sedam država (Portugalija, Italija, San Marino, Finska, Holandija, Kipar i Turska); 1993. godine – osam država (Luksemburg, Grčka, Lichtenštajn, Norveška, Island, Ujedinjeno Kraljevstvo – Severna Irska, Irska i Belgija); 1994. godine – jedanaest država – (Španija, Ujedinjeno Kraljevstvo, Španija, Holandija – Antili, Holandija – Aruba, Francuska – Martinik, Francuska, Švedska, Austrija, Turska i Mađarska); 1995. godine – sedam država – (Slovenija, Bugarska, Portugalija, Slovačka, Malta, Rumunija i Italija); 1996. godine – jedanaest država (Švajcarska, Nemačka, Kipar, Poljska, Turska, Danska, Turska, Francuska, Portugalija, Grčka i Italija), 1997. godine – trinaest država (Španija, Češka Republika, Norveška, Luksemburg, Španija, Grčka, Estonija, Belgija, Ujedinjeno Kraljevstvo i ostrvo Man, Turska, Holandija, Holandija – Antili i Albanija); 1998. godine – trinaest država (Ukrajina, Švedska, Island, Makedonija, Nemačka, Andora, Finska, Irska, Hrvatska, Moldavija, Rusija, Španija i Albanija); 1999. godine – šesnaest država (Holandija – Antili, Latvija, Rumunija, Turska, Portugalija, Bugarska, Lihtenštajn, San Marino, Ukrajina, Rusija, Norveška, Austrija, Grčka, Ujedinjeno Kraljevstvo – Severna Irska, Mađarska i Estonija); 2000. godine – petnaest država (Litvanija, Italija, Rusija – Severni Kavkaz, Poljska, Rusija – Severni Kavkaz, Francuska, Kipar, Turska, Ukrajina, Rusija – Sibir, Slovačka, Moldavija, Nemačka, Albanija i Turska); 2001. godine – osamnaest država (Turska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Švajcarska, Rusija – Čečenija, Turska, Gruzija, Malta, Turska,

Moldavija, Španija, Turska, Slovenija, Grčka, Rumunija, Makedonija, Albanija, Belgija i Rusija) i 2002. godine (do 30. juna) – jedanaest država (Danska, Rusija – Čečenija, Ujedinjeno Kraljevstvo, Holandija, Turska, Bugarska, Turska, Češka Republika, Irska, Rusija – Čečenija i Francuska).⁴⁵

Komitet je ostvario najveći broj poseta Turskoj, zbog lošeg stanja u zatvorima, što u kombinaciji sa velikim brojem zatvorenika, dovodi do učestalih pobuna, štrajkova glađu i drugih problema.

Komitet je u toku 2000. godine dva puta posetio Tursku. Razlog za to je što se u to vreme odvijao štrajk glađu zatvorenika u 20 zatvora, a što ukazuje na sistemski problem. Nakon intervencije turskih snaga bezbednosti u cilju prekida štrajka, u svim ovim zatvorima je 32 lica poginulo, veliki broj zatvorenika je povređen, a više od hiljadu zatvorenika je raseljeno u druge ustanove za izdržavanje kazne.⁴⁶ Zbog svega ovog, Komitet je i u 2001. i 2002. godini ponovio posete Turskoj u cilju pomoći u prevazilaženju ovakvog stanja.

Broj poseta, odnosno broj dana koje članovi Komiteta provedu u posetama državama članicama, direktno zavisi ne samo od problematike na koju se ukazuje u pristiglim predstavkama, nego i od finansijskih mogućnosti Komiteta. Tako na pr. u 2001. godini Komitetu je omogućeno da realizuje 165 dana poseta državama članicama, a u 2002. godini budžet je uvećan tako da je Komitetu omogućeno da realizuju posete u trajanju od 180 dana.

Sve svoje aktivnosti, a posebno rezultate poseta državama članicama, Komitet predstavlja u svojim godišnjim izveštajima (član 12. Konvencije protiv torture). Ovi izveštaji su vrlo detaljni i sadrže opis svake posete, stanje koje su članovi Komiteta zatekli, nazive državnih institucija, kao i nevladinih organiza-

45 Podaci su sa: "<http://www.echr.coe.int/en/visits.htm>"

46 Podaci su sa: "<file:///D:/en/annual/rep-11-speech.htm>"

cija koje su posetili, službena lica sa kojima su razgovarali, dokumente koje su pribavili, zdravstveno stanje lica koja su posetili, sve izjave koje su dobili, kao i svoje konstatacije na osnovu kojih Komitet formuliše preporuku u svakom konkretnom slučaju. Komitet je do sada sačinio 11 ovakvih izveštaja i dostavio ih Komitetu ministara, potom i Skupštini, nakon čega su ovi izveštaji objavljivani u javnosti. Poslednji izveštaj (za 2000. godinu) dostavljen je Komitetu ministara 4. oktobra 2001. godine.⁴⁷

47 Podaci su sa: "<http://www.echr.coe.int/en/docsannual.htm>"

VII. Neki drugi instrumenti Saveta Evrope kojima se zabranjuje tortura

a) Deklaracija Saveta Evrope o policiji

Ovaj instrument Saveta Evrope zabranjuje preka smaknuća, torturu i druge oblike nedozvoljenog postupanja sa svim licima, uključujući i lica koja se nalaze zatvorena u ustanovama koje su pod kontrolom vlasti određene države. Posebno se službena lica u policiji oslobađaju obaveze poštovanja naredbe starijeg, nadređenog lica, koje izdaje nezakonitu naredbu. Deklaracija sadrži niz odredbi o postupanju policajaca u različitim situacijama, uključujući i prema licima koja se nalaze u policijskom pritvoru.

Neke odredbe Deklaracija Saveta Evrope o policiji:

“Preka ubistva, tortura ili drugi oblici nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja zabranjeni su u svim okolnostima. Službenik policije je dužan da odbije ili zanemari sve naredbe koje uključuju takve mere.” (Deo A. tačka 3).

“Službenik policije treba da sprovodi naredbe koje mu je izdao njegov nadređeni u hijerarhiji, ali se mora uzdržati od sprovođenja ma koje naredbe za koju zna, ili bi trebalo da zna, da je nezakonita.” (Deo A. tačka 4).

“Ne smeju se pokretati nikakvi krivični ili disciplinski postupci protiv službenika policije koji je odbio da izvrši nezakonitu naredbu.” (Deo A. tačka 7).

“Službenik policije pod čijim je nadzorom lice kome je potrebna medicinska nega mora tom licu da obezbedi pomoć

medicinskog osoblja i, ukoliko je to nužno, da preduzme mere za očuvanje života i zdravlja tog lica.” (Deo A. tačka 14).

“Službenik policije mora dobiti potpunu opštu obuku, kako profesionalnu tako i praktičnu, kao i odgovarajuću nastavu iz socijalne problematike, demokratskih sloboda, ljudskih prava i, posebno, Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.” (deo B. tačka 3).

***b) Preporuka 971 o zaštiti
zatvorenika od torture i svirepih,
nehumanih i ponižavajućih kazni ili postupaka***

Preporuka 971 je bio pripremni dokument koji je usvojila Savetodavna skupština Saveta Evrope, u funkciji usvajanja Konvencija protiv torture. Značaj ovog dokumenta ogleda se u tome što je predstavljao osnov za izradu teksta Konvencije protiv torture i što je Savetodavna skupština Saveta Evrope preporučila Komitetu ministara da usvoji nacrt te konvencije, koja je u to vreme (1983) imala radni naziv Evropska konvencija o zaštiti zatvorenika od torture i svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka. Kao što se zna, Komitet ministara je prihvatio ovu preporuku i četiri godine kasnije (1987) usvojio Konvencija protiv torture. Osnovna opredeljenja sadržana u Preporuci 971 ugrađena su u ovu konvenciju.

VIII. Zabrana torture u Jugoslaviji i standardi Saveta Evrope

a) Usaglašenost zakonodavstva u Jugoslaviji sa standardima Saveta Evrope u oblasti zabrane torture i pravci budućeg usaglašavanja

Višedecenijskim radom Savet Evrope je uspostavio stabilne mehanizme za zaštitu ljudskih prava i sloboda, uključujući tu i mehanizme za zaštitu od torture i drugih oblika nedopuštenog postupanja. Od država članica Saveta Evrope se očekuje, ali i zahteva, posebno u slučaju novih država članica, da ove standarde poštuju i razvijaju.

U Jugoslaviji je zabrana torture i drugih oblika nedopuštenog kažnjavanja ili postupanja, sadržana u ustavnim tekstovima, krivičnom i policijskom zakonodavstvu i zakonodavstvu u oblasti izvršenja krivičnih sankcija. Ovi propisi sadrže određene međunarodne standarde o zabrani torture i drugih oblika nedopuštenog kažnjavanja ili postupanja, ali postoje veće ili manje razlike u odnosu na ove standarde, posebno standarde Saveta Evrope, sadržanim prevashodno u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i praksi Suda i Evropske komisije.

Pojedini propisi u Jugoslaviji kojima se zabranjuje tortura i drugi oblici nedopuštenog kažnjavanja ili postupanja, kao i pravci usaglašavanja ovih, odnosno budućih propisa kojima će se ova materija uređivati, sa standardima Saveta Evrope, su:

I. Tzv. ustavni sistem u SR Jugoslaviji

Postojanje ustavnog sistema u SR Jugoslaviji, a pogotovo njegovo funkcionisanje, može se vrlo lako osporiti. Naime,

iako je Ustavom SRJ (član 115) predviđena suprematija saveznog ustava, u praksi ne postoji usaglašenost republičkih ustava, kao ni saveznih i republičkih zakona, sa saveznim ustavom. Zbog toga se pre može govoriti o postojanju mehaničkog zbira normi, nego o ustavnom sistemu u SRJ.

Ustav SR Jugoslaviju i republički ustavi sadrže relativno širok korpus ljudskih prava i sloboda. Između ostalog, sva tri ustava pružaju garantije o zabrani torture i drugih oblika nedopuštenog kažnjavanja ili postupanja, o poštovanju ljudskog dostojanstva, ličnosti i privatnosti.

Ipak, ni jedan ustavni tekst ne sadrži decidnu zabranu nečovječnog postupanja ili kažnjavanja, te bi u tom smislu bilo veoma korisno da se dopune odgovarajuće odredbe (na pr. član 25. stav 3. Ustava SRJ i odgovarajuće odredbe republičkih ustava, odnosno budućih propisa kojima će ova materija biti uređena).

Ustav Srbije, za razliku od saveznog i crnogorskog ustava, ne sadrži izričitu odredbu kojom bi garantovao fizički integritet.

Svi ustavni tekstovi sadrže odredbu prema kojoj je zabranjeno vršenje medicinskih i drugih eksperimenata na čoveku, bez njegove dozvole. Ovakvu odredbu je potrebno je dopuniti u smislu da takva dozvola mora biti slobodna, odnosno da je čovek daje svojevolsjno i bez ikakvog pritiska.

2. Krivično zakonodavstvo

Krivični zakon SRJ i republički krivični zakoni inkriminišu protivpravno lišenje slobode, iznuđivanje iskaza, kao i zlostavljenje u vršenju službe.

Kada se govori o protivpravnom lišenju slobode, ovo delo u saveznom krivičnom zakonu odgovara težem obliku istog krivičnog dela u republičkim krivičnim zakonima, kada delo čini službeno lice zloupotrebom svog položaja ili ovlašćenja. Bitna razlika je što ovo delo, kao i sva druga dela iz glave XIX saveznog krivičnog zakona (Krivična dela protiv službene dužnosti službenih lica u saveznim organima ili saveznim organizaci-

jama), može da izvrši samo službeno lice u saveznom organu ili organizaciji.

Kada se govori o iznuđivanju iskaza, bitno je ukazati na činjenicu da je izvršenje ovog dela u praksi najčešće vezano za krivični i neformalni pretkrivični postupak, tako da se u praksi, kao izvršioci najčešće pojavljuju službena lica iz vojnog pravosuđa. Iz navedenog razloga, ovo delo nema takav praktični značaj u saveznom krivičnom zakonu, kakav ima u republičkim krivičnim zakonima.

Kada se govori o zlostavljanju u vršenju službe, ovo delo je u krivičnim zakonima različito definisano. U republičkim krivičnim zakonima, u odnosu na savezni krivični zakon, iz opisa dela ispuštena je zabrana nanošenja “teže fizičke ili duševne patnje”, kao i zabrana “zastrašivanja”. Dalje, zaprećena kazna u sva tri zakona, od tri meseca do tri godine, nije dovoljna visoka, posebno ne u saveznom zakonu u kojem se, biće krivičnog dela sadrži i zabranu nanošenja “teže fizičke ili duševne patnje”, kao i zabranu “zastrašivanja”. Takođe, nije inkriminisan pokušaj izvršenja ovog dela, pošto je zaprećena kazna ispod minimuma neophodnog da bi se kaznio i pokušaj.

Međutim, mnogo ozbiljniji nedostatak od gore navedenih je da delo *torture* nije decidno inkriminirano u našem ukupnom krivičnom zakonodavstvu. Ovo je u Zaključcima i preporukama⁴⁸ konstatovao i Komitet UN protiv torture, zbog čega je izneo značajne kritike na račun vlasti SR Jugoslavije, povodom razmatranja Prvog (Inicijalnog) izveštaja SR Jugoslavije po Konvenciji UN protiv torture i drugih svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka.

U krivično zakonodavstvo bi trebalo ugraditi delo *torture* sa sledećim elementima:

- 1) definisanje i gradacija torture i drugih oblika zabranjenog postupanja, sve uslovljeno postojanjem odgovarajućeg ste-

48 UN/CAT/C/YUGO od 16. novembra 1998. godine, st. 10. i 17.

pena fizičke ili psihičke patnje, a koji je u slučaju torture veći nego u slučaju nečovčnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, odnosno još veći nego u slučaju rđavog postupanja;

- 2) postojanje specifičnog motiva (subjektivni momenat) zbog kojeg se delo torture preuzima, kao na pr: iznuđivanje informacija ili priznanja, kažnjavanje, zastrašivanje, prinuda, diskriminacija i dr;
- 3) izvršilac dela mora da bude službeno lice, odnosno drugo lice koje deluje u službenom svojstvu, kao i lice koje deluje na podsticaj službenog lica ili sa njegovim izričitim ili prećutnim pristankom;
- 4) postojanje namere izvršioca da nanese bol ili tešku fizičku ili psihičku patnju;
- 5) inkriminacija izvršenja krivičnog dela, kao i pokušaja i saučesništva; i
- 6) strože kažnjavanje nego što propisuje važeće krivično zakonodavstvo.

Pored uvođenje dela torture, krivično zakonodavstvo i to Krivični zakon SRJ – Opšti deo, trebalo bi da bude dopunjen odredbom o nepostojanju krivičnog dela u slučaju kada službeno lice koristi apsolutno nužnu silu. To znači da bi bilo potrebno da se uredi uslovi pod kojima službeno lice može da upotrebi silu, uz poštovanje principa proporcionalnosti između upotrebljene sile i legitimnog cilja koji se želi postići. Svako prekoračenje sile treba da bude predmet sudskog razmatranja i odlučivanja.

Zakonik o krivičnom postupku, usvojen krajem 2001. godine, donosi niz pozitivnih novina u odnosu na rešenja sadržana u prethodnom Zakonu o krivičnom postupku⁴⁹. U novom

49 "Službeni list SFRJ", br. 4/77, 14/85, 26/86 – prečišćeni tekst, 74/87, 57/89 i 3/90; "Službeni list SRJ", br. 27/92 i 24/94.

Zakoniku su eliminisane odgovarajuće odredbe iz ranije važećeg Zakona, koje su bile suprotne savremenim standardima o ljudskim pravima i slobodama (o pravu policije da određuje pritvor, da taj “policijski pritvor” traje 72 sata, da pritvoreno lice može da kontaktira sa braniocem tek pošto je ispitano, da se pritvor može odrediti zbog očuvanja javnog reda i zaštite građana, da postoji mogućnost da se braniocu zabrani razmatranje spisa i razgledanje predmeta koji služe kao dokaz kada to zahtevaju posebni razlozi bezbednosti i dr). Na ovaj način, Zakonikom je uspostavljena osnova da se promeni nekadašnja praksa nepoštovanja i tako manjkavog Zakona o krivičnom postupku, zbog čega novi Zakonik predstavlja značajan demokratski napredak. Na gore navedene, ranije važeće odredbe o pritvoru se ukazuje ne samo zbog njihove apsolutne neusaglašenosti sa međunarodnim standardima, kao ni ustavnim odredbama, nego i zbog nekadašnje prakse postupanja policije. Naime, iskustvo u ranijem postupanju policije pokazalo je da se najveći broj slučajeva torture i drugih oblika zabranjenog postupanja, dešavao upravo u fazi policijskog pritvora.

Međutim, iako sadrži niz navedenih i drugih poboljšanja u odnosu na prethodni Zakon, novi Zakonik odobrava obavezan pritvor. Naime, pritvor se obavezno određuje protiv lica za koje postoji osnovana sumnja da je izvršilo krivično delo za koje je propisana kazna zatvora od dvadeset godina ili teža kazna, kao i protiv optuženog kojem je prvostepenom sudskom presudom izrečena kazna zatvora od pet godina ili teža kazna, ukoliko optuženi već nije u pritvoru, a što bi bilo opravdano s obzirom na način izvršenja ili druge posebno teške okolnosti krivičnog dela (član 142. stav 1. Zakonika). Primećujemo da se termin *pritvor* koristi i u smislu krivičnog procesne, preventivne mera koja se preduzima radi obezbeđenja prisustva okrivljenog u krivičnom postupku, ali i u smislu lišenja slobode nakon donete prvostepene sudske presude.

Potrebno je izricanje mere pritvora usaglasiti sa standardima Saveta Evrope u smislu da se ova mera može izreći kao jedna, i to najstroža mera za obezbeđivanje prisustva okrivljenog i za nesmetano vođenje krivičnog postupka, tek ukoliko se osnovano smatra da druge mere (pozivanje, privođenje, zabrana napuštanja mesta boravka, oduzimanje pasoša, jemstvo) neće biti delotvorne.

Najzad, u cilju eliminisanja svake mogućnosti za sprovođenje zabranjenog postupanja u fazi pritvora, nekada svojstvenog službenim licima, potrebno je da se mera pritvora potpuno i izričito usaglasi sa standardima Saveta Evrope. U tom smislu, ovu meru bi trebalo da izriče samo nadležan sud, što znači da je pored ostalog napred navedenog, potrebno ukinuti postojeća zakonska ovlašćenja upravnih organa da određuju pritvor i izriču zatvorske kazne za prekršaje (direktna ovlašćenja u saveznom i srpskom zakonu o prekršajima i indirektna u crnogorskom zakonu).

3. Policijsko zakonodavstvo

Za potrebe ovog teksta važno je ukazati na republičko policijsko zakonodavstvo, posebno na odredbe o postupanju policije (po pitanju: zadržavanja građana, upotrebe sile, prinude i vatrenog oružja, sprovođenja policijske a ne sudske istrage u slučaju torture od strane policijaca, ograničavanja pojedinih ljudskih prava i sloboda – posebno slobode kretanja, prava na privatnost i dr). Ove odredbe bi bilo neophodno da se usaglase sa standardima Saveta Evrope. Kao detaljan putokaz u kom pravcu i kakve je promene potrebno izvršiti, mogu da posluže napred navedeni instrumenti Saveta Evrope, praksa Suda i Evropske komisije, kao i pojedini dokumenti ove organizacije⁵⁰.

50 Komitet za rad policije Saveta Evrope, *Izveštaj o proceni stanja ljudskih prava, etike i standardi policijskog funkcionisanja u Saveznoj Republici Jugoslaviji, Srbiji i Crnoj Gori*, Septembar 2001.

4. Zakonodavstvo u oblasti izvršenja krivičnih sankcija

Ovom prilikom potrebno je ukazati na činjenicu da republičko zakonodavstvo u oblasti izvršenja krivičnih sankcija, isto kao i krivično zakonodavstvo, ne sadrži izričitu i apsolutnu zabranu torture i drugog zabranjenog postupanja. Upotreba sile u ovim propisima nije precizno definisana, što je neophodno da ne bi došlo do njene zloupotrebe. Nije precizno definisana politika izveštavanja u slučaju upotrebe silu ili vatrenog oružja, jer nije jasno šta se događa sa tim izveštajima iz zatvora kada stignu u republička ministarstva pravde, odnosno nije precizirana obaveza odgovarajućeg postupanja u cilju otklanjanja eventualnih nepravilnosti i kažnjavanja prekršilaca. Ne postoji mogućnost posete zatvora od strane predstavnika nevladinih organizacija.

Ključni nedostatak oba zakona u odnosu na standarde Saveta Evrope tiče se trajanja mere samice. Prema Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija Srbije, mera samice može da traje i šest meseci godišnje, a prema Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija Crne Gore, trajanje ove mere nije ni uređeno. Iako su zakonski uslovi za izvršenje mere samice korektni, pitanje njenog trajanja će od strane Saveta Evrope biti verovatno okvalifikovano kao kršenje standarda ove organizacije.

U oblasti stanja u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, potrebne su korenite promene.⁵¹ Predstavnici Saveta Evrope i OEBS su tokom 2001. godine posetili nekoliko zatvora i zaključili⁵² da su ovi uglavnom zapušteni, da u pojedinim zatvorima ne postoji grejanje, da vladaju »spartanski« uslovi života zatvorenika (smeštaj, higijena, zdravstvena zaštita, mogućnost rekreacije na otvorenom prostoru i dr), zbog čega su preporu-

51 Više o tome videti u: *Ljudska prava u Jugoslaviji 2001*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2002.

52 CoE i OSCE/ODIHR, *Report on Assessment Visit to Serbian Prisons*, 5 July 2001.

čili niz poboljšanja, uključujući i edukaciju zatvorskog osoblja. Takođe, predložili su i promene zakonskih rešenja, posebno u smislu uspostavljanja stabilnih mehanizama za kontrolu i inspekciju zatvora i olakšavanja procedure za podnošenje žalbi od strane zatvorenika.

b) Odredbe postojećeg saveznog i republičkog zakonodavstva u Jugoslaviji u oblasti zabrane torture

I. Ustav SRJ (1992)

“Jamči se nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta čoveka, njegove privatnosti i ličnih prava.

Jamči se lično dostojanstvo i sigurnost čoveka.” (član 22).

“Jamči se poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva u krivičnom i svakom drugom postupku, u slučaju lišenja, odnosno ograničenja slobode, kao i za vreme izvršavanja kazne.

Zabranjeno je i kažnjivo svako nasilje nad licem koje je lišeno slobode, odnosno kojem je sloboda ograničena, kao i svako iznuđivanje priznanja i izjava.

Niko ne sme biti podvrgnut mučenju, ponižavajućem kažnjavanju i postupanju.

Zabranjeno je vršiti na čoveku, bez njegove dozvole, medicinske i druge ogleda.” (član 25).

“Svako ima pravo na naknadu štete koju mu nezakonitim ili nepravilnim radom pričinili službeno lice ili državni organ, ili organizacija koja vrši javna ovlašćenja, u skladu sa zakonom.

Štetu je dužna da naknadi država.

Oštećeni ima pravo da, u skladu sa zakonom, zahteva naknadu i neposredno od lica koje mu je pričinilo štetu.” (član 123).

“Savezni ustavni sud odlučuje:

6) o ustavnim žalbama zbog povrede pojedinačnim aktom ili radnjom sloboda i prava čoveka i građanina utvrđenih ovim ustavom;" (član 124. stav 1. tačka 6).

2. Ustav Republike Srbije (1990)

"Ljudsko dostojanstvo i pravo čoveka na privatni život su nepovredivi." (član 18).

"Svako ima pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete koju mu nezakonitim ili nepravilnim radom nanese službeno lice ili državni organ, ili organizacija koja vrši javna ovlašćenja, u skladu sa zakonom.

Štetu je dužna nadoknaditi Republika Srbija ili organizacija koja vrši javna ovlašćenja." (član 25).

"Jamči se poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva u krivičnom i svakom drugom postupku, u slučaju lišenja, odnosno ograničenja slobode, kao i za vreme izvršenja kazne.

Niko ne sme biti podvrgnut mučenju, ponižavajućem kažnjavanju ili postupanju.

Zabranjeno je vršiti na čoveku, bez njegove dozvole, medicinske i druge naučne ogledе." (član 26).

3. Ustav Republike Crne Gore (1992)

"Jamči se nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta čovjeka, njegove privatnosti i ličnih prava.

Jamči se dostojanstvo i sigurnost čovjeka." (član 20)

"Jamči se poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva u krivičnom i svakom drugom postupku, u slučaju lišenja, odnosno ograničenja slobode i za vrijeme izvršavanja kazne.

Zabranjeno je i kažnjivo svako nasilje nad licem koje je lišeno slobode, odnosno kojem je sloboda ograničena, kao i svako iznuđivanje priznanja i izjava.

Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ponižavajućem kažnjavanju i postupanju.

Zabranjeno je vršiti na čovjeku, bez njegove dozvole, medicinske i druge ogledе.” (član 24).

“Građani imaju pravo obraćanja međunarodnim institucijama radi zaštite svojih sloboda i prava zajemčenih Ustavom.” (član 44. stav 2).

“Ustavni sud:

4) odlučuje o ustavnim žalbama zbog povrede, pojedinačnim aktom ili radnjom, sloboda i prava čovjeka i građanina utvrđenih Ustavom, kad takva zaštita nije u nadležnosti Saveznog ustavnog suda i kada nije predviđena druga sudska zaštita;” (član 113. stav 1. tačka 4).

4. Krivični zakon SRJ

(“Službeni list SFRJ”, br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90 i 54/90;

“Službeni list SRJ”, br. 35/92, 37/93, 24/94 i 61/01)

“(1) Krivično zakonodavstvo u Saveznoj Republici Jugoslaviji zaštićuje od nasilja, samovolje, kršenja ustavnosti i zakonitosti i drugih društveno opasnih dela, osnovna prava i slobode čoveka i građanina, nezavisnost i bezbednost zemlje i ustavom utvrđeni poredak.” (član 1. stav 1).

“(1) Službeno lice koje u vršenju službe drugog protivpravno zatvori, drži zatvorenog ili mu na drugi način oduzme slobodu kretanja, kazniće se zatvorom od tri meseca do pet godina.

(2) Ako je protivpravno lišenje slobode trajalo duže od trideset dana, ili je vršeno na svirep način, ili je licu koje je protivpravno lišeno slobode usled toga teško narušeno zdravlje, ili su nastupile druge teške posledice, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina.

(3) Ako je lice koje je protivpravno lišeno slobode usled toga izgubilo život, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje tri godine." (član 189).

"(1) Službeno lice koje u vršenju službe upotrebi silu, pretnju ili drugo nedopušteno sredstvo ili nedopušten način u nameri da iznudi iskaz ili neku drugu izjavu od okrivljenog, svedoka, veštaka ili drugog lica, kazniće se zatvorom od tri meseca do pet godina.

(2) Ako je iznuđivanje iskaza ili izjave praćeno teškim nasiljem, ili ako su usled iznuđenog iskaza nastupile osobito teške posledice za okrivljenog u krivičnom postupku, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje jednu godinu." (član 190).

"Službeno lice koje u vršenju službe drugog zlostavlja, nanosi mu teže fizičke ili duševne patnje, zastrašuje ga, vređa ili uopšte prema njemu postupa na način kojim se povređuje njegovo ljudsko dostojanstvo, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine." (član 191).

5. Zakonik o krivičnom postupku (“Službeni list SRJ”, br. 70/01)

“Zabranjeno je i kažnjivo svako nasilje nad licem lišenim slobode i licem kojem je sloboda ograničena, kao i svako iznuđivanje priznanja ili kakve druge izjave od okrivljenog ili drugog lica koje učestvuje u postupku.” (član 12).

“Okrivljeni se saslušava sa pristojnošću i uz puno poštovanje njegove ličnosti.” (član 89. stav 7).

“Prema okrivljenom ne smeju se upotrebiti sila, pretnja, obmana, obećanje, iznuda, iznurivanje ili druga slična sredstva (član 131. stav 4) da bi se došlo do njegove izjave ili priznanja ili nekog činjenja koje bi se protiv njega moglo upotrebiti kao dokaz.” (član 89. stav 8).

“Pritvor se određuje rešenjem nadležnog suda.” (član 143. stav 1).

“U toku pritvora ne sme se vređati ličnost i dostojanstvo pritvorenika.” (član 148. stav 1).

“Prema pritvoreniku se mogu primenjivati samo ona ograničenja koja su potrebna da se spreče bekstvo, podstrekavanje trećih lica da unište, sakriju, izmene ili falsifikuju dokaze ili tragove krivičnog dela, i neposredni ili posredni kontakti pritvorenika usmereni na uticanje na svedoke, saučesnike i prikrivače.” (član 148. stav 2).

Značajna prava pritvorenika uređena su čl. 149. i 150.

“Obaveštenja od građana se ne smeju prikupljati prinudno.” (član 22. stav 4).

“Ovlašćena službena lica organa unutrašnjih poslova mogu neko lice lišiti slobode ako postoji ma koji razlog predviđen u članu 142. ovog zakonika za određivanje pritvora, ali su dužna da takvo lice bez odlaganja sprovedu nadležnom istražnom sudiji, osim u slučaju iz člana 229. ovog zakonika. Prilikom dovođenja, ovlašćeno službeno lice organa unutrašnjih poslova će obavestiti istražnog sudiju o razlozima i o vremenu lišenja slobode.” (član 227. stav 1).

“Lice lišeno slobode prema članu 227. stav 1, kao i osumnjičenog iz člana 226. st. 7. i 8, organ unutrašnjih poslova može izuzetno zadržati radi prikupljanja obaveštenja (član 226. stav 1) ili saslušavanja najduže 48 sati od časa lišenja slobode, odnosno odazivanja na poziv.” (član 229. stav 1).

6. Krivični zakon Republike Srbije

("Službeni glasnik SRS", br. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 i 21/90; "Službeni glasnik RS", br. 16/90, 49/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02 i 11/02)

(1) Ko drugog protivpravno zatvori, drži zatvorenog ili mu na drugi način oduzme slobodu kretanja, kazniće se zatvorom do jedne godine.

(2) Za pokušaj će se kazniti.

(3) Ako protivpravno lišenje slobode učini službeno lice zloupotebom svog položaja ili ovlašćenja, kazniće se zatvorom od tri meseca do pet godina.

(4) Ako je protivpravno lišenje slobode trajalo duže od trideset dana, ili je vršeno na svirep način, ili je licu koje je protivpravno lišeno slobode usled toga teško narušeno zdravlje ili su nastupile druge teške posledice, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina.

(5) Ako je lice koje je protivpravno lišeno slobode usled toga izgubilo život, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje tri godine." (član 63).

"Službeno lice koje ..." (član 65, identičan članu 190. KZ SRJ).

"Službeno lice koje u vršenju službe drugog zlostavi, uvredi ili uopšte prema njemu postupi na način kojim se vređa ljudsko dostojanstvo, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine." (član 66).

7. Krivični zakon Republike Crne Gore

("Službeni list RCG", br. 42/93, 14/94 i 27/94)

"Ko drugog protivpravno zatvori..." (član 45, identičan članu 63. KZ RS).

"Ko u vršenju službe upotrijebi silu..." (član 47, uz neznatne razlike – kao i član 190. KZ SRJ).

“Ko u vršenju službe drugog zlostavlja...” (član 48, identičan članu 66. KZ RS).

8. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija

(“Službeni glasnik RS”, broj 16/97 i 34/01)

“Svako mora poštovati dostojanstvo osuđenog.

Niko ne sme ugroziti telesno i duševno zdravlje osuđenog.” (član 56).

“Osuđeni ima pravo pritužbe upravniku zbog povrede prava ili drugih nepravilnosti koje su u zavodu učinjene prema njemu.

Pritužbu je upravnik dužan da pažljivo ispita i da donese o njoj rešenje.” (član 103. st. 1. i 2).

“Disciplinska kazna upućivanja u samicu izriče se najduže petnaest dana.

Prilikom izricanja jedinstvene disciplinske kazne za sticaj disciplinskih prestupa, upućivanje u samicu izriče se najduže trideset dana.” (član 121).

“Ukupan boravak osuđenog u prostoriji u kojoj se izvršava disciplinska kazna upućivanja u samicu ne može trajati duže od šest meseci u toku jedne kalendarske godine.” (član 122).

“Disciplinska kazna upućivanja u samicu ne može biti izrečena pre nego što se pribavi pismeno mišljenje lekara da je osuđeni u stanju da izdrži boravak u prostoriji u kojoj se upućivanje u samicu izvršava.” (član 126. stav 3).

“Osuđenog koji izdržava disciplinsku kaznu upućivanja u samicu dužni su da posete:

1) lekar – svaki dan;

2) upravnik i vaspitač – jedanput u sedam dana.” (član 132).

“Prinuda se prema osuđenom primenjuje samo ako je neophodno da se spreči:

1) bekstvo,

- 2) fizički napad na drugo lice,
- 3) samopovređivanje,
- 4) prouzrokovanje materijalne štete,
- 5) aktivan i pasivan otpor pri izvršenju zakonitog naređenja službenog lica." (član 136).

"Sredstva prinude su: izdvajanje, izdvajanje i vezivanje, fizička sila, gumena palica, hemijska sredstva, šmrkovi s vodom i vatreno oružje.

Izdvajanje i izdvajanje i vezivanje traju najduže do četrdeset i osam časova." (član 137).

"Pripadnik službe obezbeđenja sme pri vršenju službene radnje upotrebiti vatreno oružje samo ako drukčije ne može:

- 1) da zaštiti ljudski život;
- 2) da odbije napad koji neposredno ugrožava život pripadnika službe obezbeđenja;
- 3) da odbije napad na objekte koje obezbeđuje;
- 4) da spreči bekstvo osuđenog iz zavoda zatvorenog tipa, zatvorenog odeljenja zavoda ili zavoda strogo zatvorenog tipa;
- 5) da prilikom sprovođenja spreči bekstvo lica pritvorenog zbog krivičnog dela za koje se može izreći kazna zatvora od petnaest godina ili teža kazna;
- 6) da prilikom sprovođenja spreči bekstvo osuđenog kome je izrečena kazna zatvora teža od deset godina." (član 138).

"Upravnik zavoda je dužan da odmah obavesti direktora Uprave o primeni prinude prema osuđenom.

Direktor Uprave odmah obaveštava ministra pravde o upotrebi vatrene oružja." (član 140).

"Pre otpuštanja, osuđenog pregleda lekar i nalaz unosi u zdravstveni karton." (član 159. stav 1).

"Maloletnicima ne može biti izrečena disciplinska kazna upućivanja u samicu." (član 219).

“Zabranjeno je nošenje vatrenog oružja unutar zavoda i ustanove u kojoj se izvršava zavodska vaspitna mera i maloletnički zatvor.” (član 220).

“Disciplinska mera smeštanja u posebnu prostoriju izriče se (maloletniku) najduže sedam dana.” (član 271. stav 1).

“Pritvorenik se smešta u posebno odeljenje zavoda za izvršenje kazne zatvora, organizovano kao odeljenje zatvorenog tipa, odvojeno od osuđenih.” (član 312. stav 1).

“Neposredno posle prijema u zavod, pritvorenika pregleda lekar.

Lekarski nalaz unosi se u zdravstveni karton pritvorenika.” (član 313).

“Pritvorenik boravi u zavodu pod istim uslovima kao i osuđeno lice, ako Zakonom o krivičnom postupku nije drukčije određeno.” (član 314).

“Prinuda se prema pritvoreniku primenjuje shodno odredbama ovog zakona koje uređuju primenu prinude prema osuđenim licima.

O primeni prinude odmah se obaveštava sud pred kojim se vodi postupak.” (član 318).

“Primenu mere pritvora nadzire predsednik okružnog suda na čijem je području sedište zavoda u kome se izvršava pritvor.” (član 320).

“Pritvorenika pre otpuštanja iz zavoda pregleda lekar.” (član 321 stav 3).

“Pored teških povreda radnih obaveza i dužnosti utvrđenih zakonom kojim se uređuju radni odnosi u državnim organima, težom povredom radnih obaveza i dužnosti smatra se i:

9) izdavanje ili izvršavanje naređenja kojim se očigledno ugrožava sigurnost osuđenih, maloletnika i pritvorenika i imovine;

10) prekoračenje ovlašćenja u primeni mera prinude;

11) izricanje disciplinskih kazni upućivanja u samicu ili smeštanja u posebnu prostoriju bez saslušavanja osuđenog ili maloletnika ili pre nego što se provere navodi koje su osuđeni ili maloletnik istakli u disciplinskom postupku ili pre nego što se prethodno pribavi pismeno mišljenje lekara;" (član 343. stav 2. tač. 9, 10. i 11).

9. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija

("Službeni list RCG", br. 25/94 i 29/94)

"Prema osuđenom licu se postupa čovječno i na način kojim se obezbjeđuje poštovanje njegove ličnosti, dostojanstva i održavanje njeovog tjelesnog i duševnog zdravlja." (član 15. stav 1).

"Prema osuđenim licima mogu se primjenjivati sredstva prinude samo kad je to neophodno da se spriječi bjekstvo, fizički napad na službeno ili osuđeno lice, nanošenje povreda drugom licu, samopovređivanje ili prouzrokovanje materijalne štete kao i kad je nužno da se spriječi otpor prema zakonitom naređenju službenika.

Sredstva prinude su: fizička snaga, vezivanje, izdvajanje, gumena palica, šmrkovi sa vodom, specijalno obučeni psi, hemijska sredstva i vatreno oružje." (član 61),

"Pri vršenju službenih poslova, ovlašćeno službeno lice smije upotrijebiti vatreno oružje samo ako drugačije ne može:

1) da odbije neposredni napad kojim se ugrožava njegov život ili život drugog lica;

2) da odbije napad na objekat koji obezbjeđuje;

3) da spriječi bjekstvo osuđenog lica koje kaznu zatvora izdržava u zatvorenom ili poluotvorenom odeljenju;

4) da spriječi bjekstvo osuđenog lica koje sprovodi ili obezbjeđuje samo ako je u pitanju lice osuđeno za krivično djelo za koje je propisana kazna zatvora u trajanju od 10 godina ili teža kazna.

U slučaju iz stava 1. ovog člana može se upotrijebiti vatreno oružje samo ako se drugim sredstvom prinude ne može obezbijediti izvršenje službene radnje.

Službenik koji vrši službu pod neposrednim rukovodstvom starješine smije upotrijebiti vatreno oružje samo po njegovom naređenju.

O upotrebi sredstava prinude sačinjava se izvještaj sa utvrđenim činjenicama i ocjenom o prekoračenju ovlašćenja, koji se najkasnije u roku od tri dana dostavlja Ministarstvu pravde." (član 180).

10. Pravilnik o kućnom redu za primenu mere pritvora (“Službeni glasnik RS”, br. 35/99)

“Pritvoreniku se nikada ne može zabraniti odašiljanje žalbi, pritužbi i molbi.” (član 40. stav 4).

“U slučaju smrti pritvorenika, zavod u skladu sa zakonom odmah obaveštava njegovog bračnog druga, decu i usvojenika, a ako ih pritvorenik nema – njegove roditelje, usvojioca, brata ili sestru, odnosno dalje srodnike.

O smrti pritvorenika obaveštava se, u skladu sa zakonom, i sud pred kojim se vodi postupak, predsednik suda koji vrši nadzor nad pritvorenicima i matičar.

Ako je pritvorenik umro prirodnom smrću, predsednik suda koji vrši nadzor nad pritvorenicima obrazuje komisiju koja će zapisnički konstatovati uzrok smrti. U sastav komisije ulaze kao članovi – sudija koga odredi predsednik suda, javni tužilac ili njegov zamenik, službeno lice organa unutrašnjih poslova, upravnik zavoda ili lice koje on odredi i jedan ili po potrebi dva lekara.

Ako pritvorenik nije umro prirodnom smrću ili ako se u pogledu uzroka smrti pojave znaci sumnje, postupa se po zahtevu nadležnog istražnog sudije.

Upravnik zatvora preduzima mere da se sačuvaju tragovi i predmeti nađeni na licu mesta koji su u vezi sa sumnjivim smrtnim slučajem pritvorenika.

Ako srodnici pritvorenika ne preuzmu njegove posmrtno ostatke oni se sahranjuju na mesnom groblju o trošku zavoda." (član 56).

II. Zakon o unutrašnjim poslovima

("Službeni glasnik RS", br. 44/91, 79/91, 54/96, 17/99, 33/99, 25/2000 i 8/01)

"U obavljanju unutrašnjih poslova mogu se primenjivati samo mere prinude koje su predviđene zakonom i kojima se sa najmanje štetnih posledica za građane i njihove organizacije, preduzeća, ustanove i druge organizacije postiže izvršenje poslova." (član 3).

"Radi sprečavanja bekstva lica lišenog slobode ili zatečenog u vršenju krivičnog dela, savladavanja otpora lica koje narušava javni red i mir ili koje treba privesti, zadržati ili lišiti slobode u zakonom utvrđenim slučajevima i radi odbijanja napada od sebe, drugog lica ili objekta koji obezbeđuje, ovlašćeno službeno lice ima pravo i dužnost da upotebi sredstva prinude pod uslovima i na način utvrđen propisom iz člana 7. ovog zakona.

Pod sredstvima prinude u smislu stava 1. ovog člana podrazumevaju se fizička snaga, službena palica, sredstva za vezivanje, specijalna vozila, posebno dresirani psi, konjica, sredstva za zaprečavanje, hemijska sredstva i vatreno oružje.

Hemijska sredstva iz stava 2. ovog člana su suzavci za kratkotrajnu upotrebu, koji po prestanku dejstva ne ostavljaju bilo kakve posledice na psihofizičko i opšte zdravstveno stanje." (član 22).

"Pri obavljanju službenih poslova ovlašćeno službeno lice može upotebiti vatreno oružje samo ako upotrebom drugih sredstava prinude ili na drugi način ne može da:

1) zaštititi život ljudi;

2) spreči bekstvo lica zatečenog u vršenju krivičnog dela napada na ustavno uređenje, ugrožavanja teritorijalne celine, podriivanja vojne i odbrambene moći, nasilja prema predstavniku najvišeg državnog organa, oružane pobune, terorizma, diverzije, povrede teritorijalnog suvereniteta, otmice vazduhoplova, ugrožavanja bezbednosti leta vazduhoplova, ubistva, silovanja, teške krađe, raazbojničke krađe, razbojništva, teških slučajeva razbojničke krađe i razbojništva;

3) spreči bekstvo lica zatečenog u vršenju krivičnih dela za koja se goni po službenoj dužnosti ako postoje osnovi sumnje da poseduju vatreno oružje i da će ga upotrebiti;

4) spreči bekstvo lica lišenog slobode ili lica za koje je izdat nalog za lišenje slobode zbog izvršenja krivičnih dela iz tač. 2. i 3. ovog stava;

5) od sebe odbije neposredni napad kojim se ugrožava njegov život;

6) odbije napad na objekat ili lice koje obezbeđuje.

Pri upotrebi vatrenog oružja ovlašćeno službeno lice je u obavezi da ne ugrožava živote drugih ljudi.” (član 23).

“Radnici Ministarstva unutrašnjih poslova dužni su da izvrše sva naređenja ministra, odnosno drugog starešine, izdata radi obavljanja poslova, osim onih kojima se naređuje izvršenje radnje koja predstavlja krivično delo” (član 33).

“Pored težih povreda utvrđenih zakonom za zaposlene u državnim organima, težom povredom radnih obaveza i dužnosti smatra se:

4) izdavanje ili izvršavanje naređenja kojima se protivpravno ugrožava sigurnost ljudi, ili imovine;

5) nepreduzimanje ili nedovoljno preduzimanje mera za bezbednost lica, imovine i poverenih stvari;

14) izdavanje naređenja čije bi izvršenje predstavljalo krivično delo;

15) prikrivanje izvršene teže povrede radnih obaveza i dužnosti radnika od strane neposrednog starešine.” (član 50).

12. Zakon o unutrašnjim poslovima

(“Službeni list RCG,” br. 24/94 i 29/94)

“U obavljanju unutrašnjih poslova...” (član 3 – identičan članu 3. Zakona o unutrašnjim poslovima Republike Srbije).

“Ovlašćena službena lica mogu upotrijebiti sredstva prinude samo kada je to neophodno da:

1) spriječe bjekstvo lica lišenog slobode ili zatečenog u izvršenju krivičnog dijela za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti;

2) savladaju otpor lica koje narušava javni red i mir ili koje treba privesti ili lišiti slobode u zakonom utvrđenim slučajevima; i

3) da odbiju napad od sebe, drugog lica ili objekta koji obezbeđuju.

Pod sredstvima prinude iz stava 1. ovog člana podrazumijevaju se: fizička snaga, palica, vodeni top, sredstva za prisilno zaustavljanje motornih vozila, posebno dresirani psi, hemijska sredstva, vatreno oružje i druga zakonom propisana sredstva prinude.

Hemijska sredstva iz stava 2. ovog člana su suzavci za kratkotrajnu upotrebu koji po prestanku dejstva ne ostavljaju posledice na psihofizičko i opšte zdravstveno stanje.

Ovlašćeno službeno lice obavezno je prije upotrebe sredstava prinude upozoriti lica prema kojima ta sredstva namjerava upotrijebiti.

Ovlašćeno službeno lice nije obvezno postupati prema stavu 4. ovog člana ako bi se time moglo dovesti u pitanje izvršavanje službenog zadatka.” (član 17)

“Pri obavljanju službenog zadatka ovlašćeno službeno lice može upotrijebiti vatreno oružje samo...” (član 18 – iden-

tičan članu 23. Zakona o unutrašnjim poslovima Republike Srbije).

“Ovlašćeno službeno lice može upotrijebiti vatreno oružje samo ako upotrebom fizičke snage, palice ili drugih sredstava prinude nije u mogućnosti da izvrši službeni zadatak.

Prije upotebe vatrenog oružja ovlašćeno službeno lice obavezno je da na to upozori građanina ili da ga opomene pucanjem u vazduh, kada je to u datim okolnostima moguće.

Pri upotrebi vatrenog oružja, ovlašćeno službeno lice obavezno je da čuva živote drugih lica.” (član 19).

“Ako izvršenjem službenog zadatka neposredno rukovodi starješina ili službenik koji je za to ovlašćen, vatreno oružje i druga sredstva prinude smiju se upotrijebiti samo po njegovom naređenju.” (član 20)

“Ovlašćeno službeno lice koje je upotrijebilo, odnosno naredilo upotrebu sredstava prinude iz čl. 17. i 18. ovog zakona, obavezno je da o tome odmah obavijesti ministra.

Ukoliko ministar ocijeni da su sredstva prinude nezakonito upotrijebljena obavezan je da najkasnije u roku od tri dana preduzme mjere za utvrđivanje odgovornosti ovlašćenog službenog lica koje je upotrijebilo, odnosno naredilo upotrebu sredstava prinude.” (član 21).

“Ministar izriče mjere disciplinske odgovornosti za sledeće povrede radnih obaveza:

4) izdavanja ili izvršavanja naređenja kojim se protivpravno ugrožava sigurnost ljudi ili imovine;

5) nepreduzimanja ili nedovoljnog preduzimanja mjera za bezbjednost lica, imovine i povjerenih stvari;

14) izdavanje naređenja čije bi izvršenje predstavljalo krivično djelo; i

15) prikrivanja izvršenja težeg prestupa radnih dužnosti od strane neposrednog starješine.” (član 57).

13. Pravilnik o naoružanju ovlašćenih službenih lica i radnika na određenim dužnostima
(“Službeni glasnik RS”, br. 90/92, 60/94 i 1/97)

“Naoružanje ovlašćenih službenih lica i radnika na određenim dužnostima u Ministarstvu unutrašnjih poslova (u daljem tekstu: Ministarstvo) sastoji se od vatrenog oružja, oružne opreme i municije za to oružje. Ovlašćena službena lica mogu biti opremljena i sprej dozama sa CS (o-hlorbenziliden malononitril) i CN (hloro-cetofenon).

Vatreno oružje ovlašćenih službenih lica sastoji se od pištolja, revolvera, automata, pušaka i puškomitraljeza.

Vatreno oružje radnika na određenim dužnostima sastoji se od pištolja, revolvera i pušaka.” (član 1).

“Naoružanje jedinica uniformisanih pripadnika policije Ministarstva (u daljem tekstu: pripadnika policije) sastoji se od vatrenog i hemijskog oružja, oružne opreme i municije, odnosno punjenja za to oružje.

Vatreno oružje jedinica pripadnika policije sastoji se od mitraljeza, minobacača, ručnih i raketnih bacača, ručnih bombi, tromblonskih i drugih mina, kao i oružja kojim su opremljena određena vozila pripadnika policije.

Hemijsko oružje jedinica pripadnika policije sastoji se od hemijskih pištolja, pušaka i adaptera za izbacivanje hemijskih i drugih projektila i od hemijskih ručnih bombi, raspršivača i naprava sa suzavcem

Naoružanje jedinica pripadnika policije za specijalna dejstva i posebnih jedinica pripadnika policije sastoji se i od pojedinih vrsta posebnog, hladnog i oružja sa tetivom.

Pojedinim vrstama vatrenog i hemijskog oružja iz st. 2. i 3. ovog člana, pored jedinica pripadnika policije, mogu biti naoružane i druge organizacione jedinice Ministarstva sa ovlašćenim službenim licima u svom sastavu koje odredi starešina u

Ministarstvu za to ovlašćen od strane ministra unutrašnjih poslova.” (član 2).

“Ovlašćeno službeno lice i radnik na određenim dužnostima koji je u skladu sa zakonom određen da nosi oružje naoružan je i lično zadužen pištoljem ili revolverom i kompletom municije od 50 metaka.

Pripadnik policije je lično zadužen i automatom, odnosno puškom ili puškomuitraljezom i odgovarajućim kompletom municije.

Kojim će drugim vatrenim ili hemijskim oružjem, oružnom opremom i municijom iz čl. 1. i 2. ovog pravilnika biti naoružano ovlašćeno službeno lice, odnosno jedinica pripadnika policije i druga organizaciona jedinica sa ovlašćenim službenim licima u svom sastavu, odlučuje ovlašćeni starešina.” (član 4).

14. Pravilnik o uslovima I načinu upotrebe sredstava prinude (“Službeni glasnik RS”, 40/95, 48/95 i 1/97)

“Ovlašćeno službeno lice upotrebljava sredstva prinude tako da službene zadatke obavi sa najmanje štetnih posledica po lice protiv koga sredstvo prinude upotrebi i samo za vreme dok postoje razlozi iz člana 1. stav 1. zbog kojih je sredstvo prinude upotrebljeno.” (član 2).

“Pri upotrebi sredstava prinude ovlašćeno službeno lice čuva život čoveka i ljudsko dostojanstvo.” (član 3).

“Upotrebom fizičke snage smatraju se zahvati, bacanja, udarci i druge veštine odbrane i napada.” (član 4. stav 2).

“Upotrebom službene palice smatraju se udarci službenom palicom.” (član 6. stav 2).

“Prema licima mlađim od 14 godina, očigledno bolesnim i iznemoglim licima, teškim invalidima i ženama čija je trudnoća vidljiva, službena palica se može upotrebiti samo ako neko od tih lica vatrenim oružjem, oruđem ili drugim opasnim predme-

tom ugrožava život ovlašćenog službenog lica ili drugog lica.” (član 8).

“Upotrebom sredstava za vezivanje smatra se vezivanje, po pravilu ruku lica, ispred ili iza leđa.

Sredstvima za vezivanje smatraju se službene lisice, plastične zatege i druga priručna sredstva.” (član 9. st. 2. i 3).

“Upotrebom specijalnih vozila smatra se izbacivanje vode pod pritiskom sa ili bez hemijskih sredstava, upotreba ugrađenog vatrenog oružja, uklanjanje prepreka i zaprečavanje specijalnim vozilima prolaska lica. Prilikom upotrebe, posade i specijalna vozila štiti potreban broj ovlašćenih službenih lica.

Specijalnim vozilima smatraju se vozila za izbacivanje vode pod pritiskom, oklopna vozila sa ili bez ugrađene zaprečne ograde, helikopteri, vozila za uklanjanje prepreka i druga vozila za posebne namene.” (član 11. st. 2. i 3).

“Vatreno oružje ugrađeno na helikoptere i oklopna vozila može se upotrebiti samo ukoliko su ispunjeni uslovi za upotrebu vatrenog oružja utvrđeni zakonom i ovim pravilnikom.” (član 12. stav 2).

“Upotreba posebno dresiranih pasa smatra se puštanje psa prema licu i zaprečavanje psima prolaska lica.” (član 13. stav 2).

“Posebno dresirani psi mogu se upotrebiti bez zaštitne korpe samo kada su ispunjeni uslovi za upotrebu vatrenog oružja utvrđeni zakonom i ovim pravilnikom.” (član 14).

“Upotrebom konjice smatra se kretanje konjice prema licima radi njihovog razdvajanja ili potiskivanja i zaprečavanje konjicom prolaska lica.” (član 15. stav 2).

“Upotrebom vatrenog oružja smatra se pucanje iz vatrenog oružja prema licu.

Punjenje, potezanje, donošenje oružja u položaj za upotrebu i drugo preventivno korišćenje vatrenog oružja bez pu-

canja, kao i pucanje iz vatrenog oružja u vazduh radi upozorenja i signalizacije, traženja pomoći i pucanje na životinje kada ugrožavaju život ili ličnu sigurnost ljudi, ne smatraju se upotrebom vatrenog oružja od strane ovlašćenog službenog lica." (član 24. st. 3. i 4).

"O svakoj upotrebi sredstava prinude ovlašćeno službeno lice u pisanom obliku podnosi izveštaj neposrednom starešini, najkasnije 24 sata od upotrebe sredstva prinude.

Izveštaj iz stava 1. ovog člana sadrži podatke o sredstvu prinude i protiv koga je upotrebljeno, razlozima i osnovu upotrebe i o drugim činjenicama i okolnostima od značaja sa ocenu opravdanosti i pravilnosti upotrebe sredstva prinude.

Opravdanost i pravilnost upotrebe sredstva prinude ocenjuje starešina u Ministarstvu unutrašnjih poslova za to ovlašćen od strane ministra unutrašnjih poslova.

Ovlašćeni starešina iz stava 3. ovog člana predlaže ministru unutrašnjih poslova preduzimanje zakonom utvrđenih mera u slučaju neopravdane i nepravilne upotrebe sredstva prinude." (član 31).

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.231.14(4)(094.2)

Ресановић, Александар

Savet Evrope i zabrana torture / Aleksandar Resanović. - Beograd : Centar za antiratnu akciju, 2002 (Beograd : Kaktus print). - 76 str. ; 21 cm

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 86-82297-55-8

а) Конвенција против тортуре

COBISS-ID 100860172